

Univerzita Palackého v Olomouci

Právnická fakulta

Renata Martínková

Právní aspekty omezení, resp. zbavení svéprávnosti

Diplomová práce

Olomouc 2012

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Právní aspekty omezení a zbavení svéprávnosti vypracovala samostatně a citovala jsem všechny použité zdroje.“

V Opavě dne 30.srpna 2012

.....
Podpis

Já, níže podepsaná, Renata Martínková, autorka diplomové práce na téma Právní aspekty omezení a zbavení svéprávnosti, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb., správci:

Univerzita Palackého v Olomouci,
Křížkovského 8, 771 47 Olomouc, Česká republika

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum UP.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že moje osobní údaje výše uvedené jsou pravdivé.

V Opavě dne 30. srpna 2012

.....

Podpis

Na tomto místě bych ráda vyjádřila poděkování vedoucímu mé diplomové práce Mgr. Vendule Bryxové, PhD. Za odborné vedení, poskytnutí cenných rad a připomínek při jejím vypracování.

Obsah

1. Úvod	7
2. Základní pojmy a jejich vymezení.....	9
2.1. Svěprávnost.....	9
2.1.1. Omezení svěprávnosti	9
2.1.2. Zbavení svěprávnosti.....	10
2.2. Právní subjektivita	10
2.3. Duševní porucha	11
3. Různé etapy historického vývoje.....	12
3.1. Období před naším letopočtem- starověký Řím	12
3.2. Obecný občanský zákoník z roku 1811	13
3.3. Občanský zákoník z roku 1950.....	15
4. Posuzování způsobilosti a jednání osob omezených a zbavených způsobilosti k právním úkonům podle současné právní úpravy	17
4.1. Řízení o způsobilosti k právním úkonům	17
4.2. Testy způsobilosti.....	18
4.2.1. Test statusový	19
4.2.2. Test funkční	19
4.2.3. Test podle výsledku	20
4.3. Řízení podle judikatury Ústavního soudu ČR	20
5. Problematické otázky právního jednání	24
5.1. Hospitalizace proti vůli	24
5.2. Výkon volebního práva.....	25
5.3. Procesní způsobilost	26
6. Alternativy k omezení a zbavení svěprávnosti.....	28
6.1. Neplatnost právního úkonu	28
6.1.1. Absolutní neplatnost.....	28
6.1.2. Relativní neplatnost.....	29
6.2. Odstoupení od smlouvy uzavřené v tísní.....	30
6.3. Ustanovení opatrovníka	31
6.4. Zastoupení na základě plné moci.....	32
7. Srovnání aktuálně účinné právní úpravy s rekonstruovaným zněním občanského zákoníku se zaměřením na ustanovení o svěprávnosti	34
7.1. Právní subjektivita versus právní osobnost.....	34
7.2. Způsobilost k právním úkonům versus svěprávnost.....	36
7.3. Alternativy k omezení svěprávnosti.....	37

7.4. Omezení svéprávnosti.....	40
7.5. Opatrovník a opatrovnická rada.....	41
8. Svéprávnost a aspekty jejího omezení a zbavení ve vybrané zahraniční úpravě a jejich srovnání s českou úpravou.....	43
9. Závěr.....	46
10. Bibliografie.....	48
10.1. Monografie a komentáře	48
10.2. Seznam odborných časopisů	49
10.3. internetové zdroje:.....	49
10.4. Judikatura	49
10.5. Právní předpisy.....	50
Abstrakt	51
Summary.....	52
Key words.....	52

1. Úvod

Jakou funkci vlastně v praktickém životě zastává zbavení nebo omezení svéprávnosti člověka? Tedy se ptáme, zda máme tyto právní instituty brát negativně, jelikož zásah do svéprávnosti jako schopnosti rozhodovat se a nést za svá rozhodnutí odpovědnost je součástí každé osobnosti, nebo jako instituty ochranné k jedincům nezpůsobilým činit samostatně rozhodnutí. Podle mého názoru se právo přiklání ke druhé variantě, tedy k funkci ochranné, a to jak ve vztahu k osobám zbaveným či omezeným způsobilosti konat právní úkony a nést za ně odpovědnost, tak i k ostatním osobám stojícím například na straně adresáta právního úkonu učiněného osobou zbavenou svéprávnosti.

Je nutné si vymezit, za jakých okolností vlastně soud dospěje k takovému závažnému rozhodnutí zbavit nebo omezit člověka v jeho svéprávnosti, jaké předchozí jednání posuzované osoby je nutné brát v úvahu.

Vzhledem k tomu, že dne 20. února tohoto roku byla dokončena rozsáhlá a přelomová etapa nového občanského zákoníku, který se ihned po Ústavě určitě považuje za nejvýznamnější zákon naší republiky, přináší občanský zákoník řadu změn v postavení člověka, který se tak stává centrem veškerého dění, jelikož je tím, který je nadán přirozenými právy. Nový zákon klade důraz na prvek autonomie vůle jedince, proto považuji problematiku svéprávnosti významné téma k zamyšlení. Doufám proto, že se mi podaří najít odpověď na otázku, zda je nově platná úprava týkající se postavení nesvéprávných osob a vlastně celkového přístupu k tak závažnému zásahu do základních práv, jako je omezení svéprávnosti vzhledem k dobíhající právní úpravě dostatečná, nebo a která z nich je propracovanější a detailnější.

Tyto výše uvedené cíle beru jako nejzásadnější, ovšem je nutné se zabývat i otázkami, které tvoří určité pozadí a dotváří tak otázky položené výše, například jak bylo v minulosti nahlíženo na nesvéprávné osoby? Zda je nesvéprávná osoba schopná o některých otázkách i samostatně rozhodovat? Zda existují i jiné možnosti, aniž by bylo nutné zasáhnout do základních práv osoby, a zbavit ji tak nebo omezit v její svéprávnosti? Určitě v neposlední řadě si musíme odpovědět na otázku, jak na zásah do svéprávnosti v podobě omezení či zbavení pohlíží zahraniční právní úprava?

Má práce je proto systematicky členěna do několika oblastí, které na sebe logicky navazují. Nejprve se budeme zabývat základními pojmy, které se zadaným tématem souvisejí a mohou tak uvést čtenáře do podstaty institutů i termínů, se kterými se pracuje. Poté

následuje stručný historický přehled, který tvoří nedílnou součást problematiky především z hlediska jeho postupného vývoje a dotváření se. Tato kapitola nám odpoví na otázku, zda svéprávnost, její omezení nebo zbavení jsou pouze pojmy novodobého právního řádu, či byly již známy a užívány například ve starém Římě nebo v ABGB. Čtenář si tak může srovnat různá významná historická období a rovněž i fungování tamějších právních řádů, které byly ovlivněny bez pochyby politickým pozadím jednotlivých dob. Určitě se nesmí opomenout kapitola, ve které se můžeme seznámit s postupem, podle kterého soudy postupují při samotném omezování nebo zbavování osob jejich svéprávnosti. I když jde o procesní stránku, nesmíme zapomenout, že bez ní by hmotné právo nebylo realizovatelné. Seznámíme se zároveň s teoretickým dělením tohoto řízení a zjistíme, že je v podstatě používáno i v praxi. Stěžejním tématem je potom úvaha nad problematickými otázkami osob zbavených či omezených svéprávnosti, přesněji úvaha o jejich možných schopnostech samostatně rozhodovat, což může zásadně změnit náš pohled na tyto fyzické osoby. Jak bylo zmíněno v předešlých odstavcích, nový občanský zákoník se především zaměřuje na volní složku a tím mění pohled na osoby, které nejsou schopny samostatně jednat a zavazovat se, tedy pohled na otázku svéprávnosti, proto je nutností srovnat tuto problematiku s účinnou právní úpravou a porovnat jeho možné alternativy. Nový zákoník výslovně počítá i s alternativy, které předcházejí zásahu do svéprávnosti, a to přímo tak, že jsou upraveny na jednotném místě spolu s omezením svéprávnosti. Poslední kapitola je věnována porovnání dané problematiky s francouzskou právní úpravou, jejíž myšlenky se staly zdrojem pro nový občanský zákoník.

Při zpracování této diplomové práce byla převážně použita metoda analytická a zároveň také metoda systémová. Obě tyto metody jsou patrné především z uspořádání jednotlivých kapitol, tvořících celistvý soubor prvků, které jsou ve vzájemných vztazích a z celkového rozložení práce na jednotlivé části, jež tvoří souvislý proud myšlenek. Dále je třeba uvést metodu srovnávací neboli komparativní, bez které by nebylo možné porovnat nynější zákonné zakotvení svéprávnosti s jeho právní úpravou v novém občanském zákoníku a v zahraniční úpravě.

2. Základní pojmy a jejich vymezení

Pro začátek je nutné si vymežit určité termíny, které s problematikou omezení a zbavení svéprávnosti člověka souvisí. Jsou to především pojmy svéprávnost neboli způsobilost k právním úkonům, právní subjektivita a duševní porucha. Tyto pojmy jsou stěžejní postavení pro jedince a zároveň tvoří nerozlučný celek.

2.1. Svěprávnost

V českém právu je typické rozlišování právní způsobilosti, kdy tento pojem zahrnuje způsobilost k právním úkonům, a způsobilost k právům a povinnostem, kterou se budu zabývat ve své práci dále.

Svěprávnost, nebo také stále používaný termín způsobilost k právním úkonům, znamená způsobilost fyzických osob vlastními právními úkony nabývat pro sebe subjektivní práva a zavazovat se k právním povinnostem.¹ Obecně se vychází z konstrukce, že se u fyzických osob předpokládá určitá vyspělost po psychické stránce. Psychickou stránkou se rozumí intelektuální neboli rozpoznávací složka a dále složka volní. Proto právo předpokládá plnou způsobilost k právním úkonům až dovršením zletilosti neboli dovršením 18- ti let. Právní úprava tímto počítá s ochranou osob, které nedosáhly ještě takového stupně psychické vyspělosti, a tak nedokáží rozpoznat následky svého jednání a ovládat jej svou vůlí. Před dovršením 18 let lze nabýt plné způsobilosti k právním úkonům uzavřením manželství, jehož podmínky jsou stanoveny zákonem o rodině. Musí se jednat o osobu, která dovršila 16 let.

2.1.1. Omezení svéprávnosti

Podle § 10 odst. 2 občanského zákoníku platí, že pokud fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné užívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů je schopna činit jen některé právní úkony, soud její způsobilost k právním úkonům omezí a rozsah omezení v rozhodnutí určí. Jestliže má dojít k omezení nebo ke zbavení způsobilosti k právním úkonům, jde o zásah do svobodného rozhodování o právním postavení člověka, a proto je nezbytné, aby byla respektována lidská důstojnost chráněná čl. 10 Listiny základních práv a svobod (dále jen LZPS). Omezit a nebo zbavit svéprávnosti může pouze soud a je nutné zvážit v konkrétním případě, zda duševní vyspělost osoby to ze strany soudu přímo vyžaduje v rámci ochrany jeho zájmu. Zároveň lze říci, že člověk při omezení ve své svéprávnosti může činit jen ty právní úkony, které soud ve svém

¹ŠVESTKA, Jiří, JEHLIČKA, Oldřich, ŠKÁROVÁ, Marta, SPÁČIL, Jiří. *Občanský zákoník- komentář*. 10. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 81.

rozhodnutí vymezí, anebo naopak ty právní úkony, které ve svém rozhodnutí nevymezil. V prvním případě jde o tzv. pozitivní vymezení a ve druhém o tzv. negativní vymezení svéprávnosti.²

2.1.2. Zbavení svéprávnosti

Občanský zákoník stanoví, že pokud fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, není vůbec schopna činit právní úkony, soud ji způsobilosti k právním úkonům zbaví.³ Důsledkem tedy je, že osoba nemůže činit veškeré právní úkony, tudíž toto rozhodnutí soudu sahá do sféry jak soukromoprávní, kdy příkladem může být nemožnost uzavřít smlouvu, tak do veřejnoprávní oblasti- příkladem je nedostatek trestní odpovědnosti. Ale co je důležité poznamenat, je to, že rozhodnutí o zbavení nebo o omezení osoby ve svéprávnosti musí soud z úřední povinnosti, tj. ex officio, změnit nebo zrušit, pokud odpadnou nebo se změny důvody, které k němu vedly.⁴

2.2. Právní subjektivita

Znamená způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti nebo být jejich subjektem.⁵ Tento pojem má ústavní zakotvení, konkrétně v čl. 5 LZPS, a rovná se slovnímu spojení tzv. způsobilost k právům a povinnostem. Článek 5 LZPS stanoví, že každý je způsobilý mít práva. Subjektivita patří do skupiny práv, která jsou neomezenitelná podobně jako zákaz otroctví a nevolnictví.⁶

Podle občanského zákoníku vzniká právní subjektivita narozením a náleží již počatému nenarozenému dítěti za předpokladu, narodí-li se živé. Právo na nenarozené dítě hledí jako na subjekt práva, tudíž může dědit, lze mu darovat věc apod. Tato způsobilost zaniká smrtí, a to ohledáním mrtvoly a vydáním úmrtního listu.⁷ Za mrtvou lze prohlásit také osobu, jejíž smrt byla prokázána jinak než ohledáním mrtvoly a vydáním úmrtního listu.⁸ V tomto případě soud rozhodne o prohlášení za mrtvého na základě zjištění smrti. Dalším případem je rozhodnutí na základě vysoké pravděpodobnosti smrti, kdy lze soudit pravděpodobnost se zřetelem ke všem

² MAREČKOVÁ, Jana, MATIAŠKO, Maroš. *Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých*. Linde Praha, 2010. 97- 98 s.

³ ŠVESTKA, Jiří, JEHLIČKA, Oldřich, ŠKÁROVÁ, Marta, SPÁČIL, Jiří. *Občanský zákoník- komentář*. 10. Vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 88.

⁴ MAREČKOVÁ, MATIAŠKO. *Člověk s duševním postižením*, 97 s.

⁵ KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan a kol. *Občanské právo hmotné 1.4.* aktualizované vydání. ASPI, 2005. 185 s.

⁶ KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k ústavě a listině*. 2. rozšířené vydání. 2.díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 968.

⁷ FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2008. 156- 157 s.

⁸ Typickým příkladem jsou letecké havárie.

okolnostem, že nezvěstná⁹ osoba nežije. U prohlášení člověka za mrtvého soud pouze deklaruje jeho smrt, a je proto nutné si uvědomit, že právní subjektivita zaniká již okamžikem smrti. Kdyby totiž rozhodnutí mělo konstitutivní účinky (tedy ex nunc), nebylo by možné zrušit rozhodnutí o prohlášení za mrtvého v případě zjištění, že osoba žije. Jeho způsobilost k právům a povinnostem se obnoví.

2.3. Duševní porucha

Tento termín bezpochyby souvisí s tématem práce, jelikož sám občanský zákoník se o tomto pojmu zmiňuje v souvislosti se zbavením či omezením svéprávnosti, a proto je potřebné si jej nadefinovat. Občanský zákoník v jejím vymezení mlčí a opírá se především o znalecké posudky. Proto je třeba odkázat na trestní zákoník, který definici podává v § 123: „duševní porucha vyplývající z duševní nemoci, hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká sociální porucha osobnosti a jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka.“¹⁰

⁹ Například rozhodnutí soudu R 30/1958.

¹⁰ JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010. 187 s.

3. Různé etapy historického vývoje

Následující kapitola přináší pohled do historie na instituty související s danou problematikou. Mnozí si mohou myslet, že tato kapitola je nejspíše nadbytečná, ovšem historie je základ, počátek vývoje. Zmiňované instituty občanského práva nevznikly jen tak, ale z potřeb společnosti. Proto je nutné si objasnit tehdejší vymezení těchto pojmů, srovnat je s nynějšími a zároveň se poučit z chyb.

3.1. Období před naším letopočtem- starověký Řím

Starověký Řím je beze sporu kolébkou práva, což dokládá i to, že celá řada institutů z té doby je používána i dnes.

Osoby a jejich postavení z hlediska právní subjektivity rozlišovali Římané na osoby svobodné, mající právní subjektivitu a osoby bez právní subjektivity. V rámci svobodných se rozlišovali lidé narození jako svobodní (ingenuové) a propuštění (libertíni). Libertíni byli bývalí otroci, kteří byli propuštěni, a proto neměli plnou způsobilost k právům a povinnostem.¹¹ Moderní právo takové rozlišování nemá a chápe právní subjektivitu jako přirozenou, která náleží každé lidské bytosti bez omezení. Co ale z hlediska subjektivity patří k dnešním institutům a pochází z doby starého Říma je to, že „nenarozené dítě se považuje za narozené“, a přísluší mu tak právní subjektivita již v mateřském lůně.¹²

Jako dnes existovala i tehdy způsobilost projevem své vůle zakládat, měnit nebo rušit práva a povinnosti, jakož i způsobilost mít odpovědnost - ale neoznačovala se za svéprávnost či způsobilost k právním úkonům, nýbrž jako způsobilost k právnímu jednání.¹³

Vrátíme se nyní ke svobodným osobám. Nejvíce práv měl římský občan (občanský status), kdy z oblasti soukromého práva jim náležela práva obchodu, *ius commercii* a *ius connubii*, právo uzavřít sňatek. Na rozdíl od cizinců (*status peregrinus*), kteří žádná práva neměli. Na ženy pohlíželo právo starověkého Říma jako nerovnoprávné s muži. Tudiž všechna tato práva náležela pouze římským mužům a jen některé ženám. I v rámci rodinného statusu vládl v Římě patriachální systém. Rodinní příslušníci byli sice svobodní, avšak byli podřízeni patriarchovi jako otci rodiny, kterému náležel i rodinný majetek. Dokonce se těmto příslušníkům říkalo *loco servorum*, na místě otroků. Druhou stránkou takového uspořádání bylo ovšem to, že patriarcha nesl odpovědnost za protiprávní jednání jemu podřízených

¹¹KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEPEJK, Michal *Římské právo*. 1. vydání. C.H.Beck, 1995. 55-56 s.

¹²KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin. *Římské právo*. Praha: Panorama, 1990. 97 s.

¹³KINCL, URFUS, SKŘEPEJK. *Římské právo*, 55-56 s.

osob.¹⁴

Zato postavení otroka bylo jednak nesvobodné, zároveň neměl žádná práva a vše, co nabyt, získal vlastně pro svého pána. V římském právu na něj bylo nahlíženo jako na objekt práv, nikoliv jako na subjekt práv. Byly pouze dva způsoby, jak se otrok mohl stát svobodným. Prvním způsobem byla jeho smrt a druhým způsobem bylo propuštění na svobodu, což platilo pro již výše zmíněné Libertíny. Propuštění na svobodu ještě nezakládalo úplnou svobodu v pravém slova smyslu, jisté vazby na bývalého pána totiž zůstaly zachovány. Stal se tzv. patronem bývalého otroka, který mu byl povinen zachovat věrnost a úctu. Příkladem práva, které měl patron vůči propuštěnci, bylo zákonné dědické právo.¹⁵

Jiná situace nastala, když svobodná osoba se dočasně ocitla v otroctví. Důvodem mohl být například případ náhrady škod, kdy pachatel byl převeden do moci poškozeného. Tato osoba ztratila svobodu pouze na omezenou dobu.¹⁶

3.2. Obecný občanský zákoník z roku 1811

Ve středověku převládal v právním systému partikularismus. Následkem byla tak nejednotnost a rozdílnost mezi zemským a městským právem, kterou bylo nutné odstranit. V roce 1709 byly zřízeny dvě komise, jedna sídlila v Praze a druhá v Brně. Komise měly za úkol unifikovat právo. Byl sestaven plán s názvem „nová soustava“, který schválil sám císař Josef I. V roce 1753 na základě rozhodnutí Marie Terezie se zřídila komise pro vypracování společného zákoníku pro české a rakouské země.¹⁷

Asi největší přínos přišel v době vlády osvíceného panovníka Josefa II. Kromě snahy o unifikaci prosadil řadu dalších reforem, zejména zrušení nevolnictví. Tato reforma přispěla i k práci komise pro vypracování zákoníku. Až v roce 1811 byl vyhlášen patentem zákoník pod názvem Všeobecný zákoník občanský pro veškeré německé země dědičné (ABGB)¹⁸.

Tato ucelená kodifikace platila pro všechny rakouské země, kromě Uher. Byla stěžejní evropskou kodifikací v oblasti občanského práva. ABGB se skládal z 1502 paragrafů uspořádaných do tří dílů. V jeho prvním díle se pojednávalo o osobním právu, kterým se budu podrobněji zabývat v dalších odstavcích. Druhý díl je nejrozsáhlejší částí a má název „ o

¹⁴KINCL, URFUS, SKŘEPEJK. *Římské právo*, 58-59 s.

¹⁵Tamtéž, 63-67 s.

¹⁶KINCL, URFUS. *Římské právo*, 95- 96 s.

¹⁷SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. *Civilní kodexy*. 1. vydání. KEY Publishing s.r.o., 2010. 33-35 s.

¹⁸Tato zkratka znamenala Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesamten deutschen Erbländer der österreichischen Monarchie.

právu k věcem“. Poslední třetí díl hovoří „o společných osobních a mocných právech“.¹⁹

V 19. století, přesně v roce 1848, došlo vlivem revoluce k určitým drobným změnám v ABGB. Díky své dokonalosti si však zpravidla udržel svůj obsah. Ovšem například byla ale zastavena platnost jeho části hovořící o rodinném právu, jelikož katolická církev stanovila podmínky pro otázky náležející k manželským vztahům na základě konkordátu. Po další desetiletí došlo v ABGB k řadě novelizací. Pochopitelné je to především v roce 1914, což je počátek první světové války, kdy změnu ustanovení vyvolaly aktuální potřeby společnosti.²⁰

Další etapa vývoje zákoníku nastala s koncem první světové války a se vznikem samostatného československého státu. Československá republika přijala v roce 1918 „recepční zákon“, v rámci něhož byl přejat dosavadní právní řád, který na území ČSR platil. Tudíž to znamenalo, že byl převzat ABGB z roku 1811, který nadále platil na území Čech, Moravy a Slezska, a zároveň uherské právo pro území Slovenska.²¹

Dvojkolejnost právních úprav přináší snahy o sjednocení. Avšak s druhou světovou válkou nastal útlum v oblasti kodifikace a unifikace. Po válce dochází k obnově právního stavu před válkou, tedy stále platil Všeobecný občanský zákoník.²²

Z hlediska konkrétních ustanovení tohoto zákoníku musím zmínit ustanovení o osobním stavu uvedené v prvním díle²³. V kodexu je uvedeno, že „každý člověk má vrozená práva, a je potřeba jej proto považovat za osobu“, a v tom je určitá příbuznost s naším současným právem v oblasti právní subjektivity. Dále je zde jakýkoli zákaz otroctví a nevolnictví, což je nejspíše původní ustanovení z doby reforem Josefa II. Nebyly opomenuty ani děti, osoby trpící duševní vadou, na které se vztahovala, stejně jako dnes, ochrana. Dokonce zde bylo věkové rozdělení osob nezpůsobilých spravovat své záležitosti, to byly děti do 7 let, dále od 7 do 14 let a pak nezletilci, kteří nedosáhli ještě 24 let. Mezi duševně choré patřily osoby zbavené rozumu nebo člověk neschopný rozpoznat následky svého jednání. Další osoby, které tehdejší právo považovalo za nezpůsobilé, byli nepřítomní a obce.

Právo pamatovalo i na nascitura mající svůj původ v římském právu, kterému byla již přiznávána práva. Ovšem pokud by se narodilo mrtvé, tak se považuje, jako by nikdy nebylo počato.

¹⁹SCHELLE, TAUCHEN. *Civilní kodexy*, 42- 43 s.

²⁰Tamtéž

²¹KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan. a kolektiv. *Občanské právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005. 67 s.

²²SCHELLE, TAUCHEN. *Civilní kodexy*, 47- 48 s.

²³§ 16n ABGB

3.3. Občanský zákoník z roku 1950

Komunistická strana na svém zasedání v roce 1948 chtěla vytvořit nový zákoník, který by zrušil veškeré zákony z doby Marie Terezie. Strana stanovila jeho obecné podmínky a cíl založit jej na ideách socialistického státu. Hlavní zásadou bylo zrušit všechny dlouhá léta budované demokratické základy státu.

Vláda pověřila vytvořením nové kodifikace ministerstvo a také jemu uložila povinnost již do 1. Zář 1948 předložit vypracované osnovy. Pro urychlení kodifikace byl zřízen v rámci ministerstva spravedlnosti specializovaný odbor a v rámci těchto odborů komise, které vytvářely ještě jim podřízené subkomise. V oblasti občanského práva existovala subkomise pro právo věcné, pro obecnou část obligačního práva, pro jeho zvláštní část, pro právo rodinné, dědické, obecnou část občanského zákoníku a právo knihovní. Tím chtěli dát komunisté na vědomí, že celá příprava kodifikace je v rukou odborníků. Výsledek ale zdaleka úrovně nedosáhl.²⁴

V roce 1950 byla tedy vytvořena kodifikace, která nabyla účinnosti 1. ledna 1951 a do současnosti je známa i pod názvem tzv. „střední kodex“ - vzhledem k pořadí vzniku. Kodex byl založen na určitých zásadách, a to odstranění dualismu, což byl pozůstatek z dob Rakousko - uherské monarchie, dále vytvoření kolektivního vlastnictví, preference veřejného zájmu nad zájmem jednotlivce, odstranění rozdělení práva na odvětví soukromé a veřejné.²⁵ Odmítl vlastně existenci soukromého práva, protože kdyby jej uznal, znamenalo by to přijetí ochrany soukromého zájmu jednotlivce, i kdyby kolidoval s obecným zájmem socialistické společnosti.²⁶

Z hlediska naší tematiky upravovala část druhá postavení osob²⁷. Obdobně jako ve Všeobecném zákoníku platí v tomto kodexu rozdělení osob podle věkových skupin pro otázku způsobilosti k právním úkonům. Dítě do 6 let je absolutně nezpůsobilé a musí mít zákonného zástupce, 15letý nezletilec nabude schopnost uzavírat pracovní smlouvy, nakládat se získanou odměnou, u této osoby se hovoří o omezené způsobilosti. Poslední, nejdůležitější a plně svéprávnou skupinu tvoří osoby, které dosáhly 18- ti let. Je podstatné, že zde dochází ke sladění věku pro nabytí plné svéprávnosti a aktivního volebního práva.

Dále se zákon vyjadřuje o osobách s duševní poruchou. Osoba zbavená svéprávnosti nebo osoba, která pro duševní poruchu není schopna obstarat si sama své záležitosti, je úplně

²⁴SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír *Civilní kodexy*. 1. vydání. KEY Publishing s.r.o., 2010. 48- 52 s.

²⁵Tamtéž, 52- 56 s.

²⁶KNAPP, V. Právo veřejné a soukromé. *Právník*, 1950, roč. 89, s. 99- 100.

²⁷§4n středního kodexu

nezpůsobilá. Ale naproti tomu ten, kdo je omezen ve svéprávnosti nebo není pro duševní poruchu si své věci náležitě obstarat, je si roven ve své svéprávnosti s nezletilým, který dovršil 15 let.

Zbavit svéprávnosti bylo možné pouze prostřednictvím soudu, pouze osobu starší 6 let a pro duševní poruchu, která není jen přechodná. Částečně lze zbavit svéprávnosti pouze zletilou osobu pro duševní poruchu, která není jen přechodná, nebo pro nadměrné používání alkoholických nápojů, omamných prostředků a jedů. Právní úprava zaznamenala oproti dřívější pokrok, v ní totiž neměly šílené osoby způsobilost automaticky.

Platný občanský zákoník dostatečně neodrážel tehdejší právní poměry, a tak se začalo uvažovat o zcela nové právní úpravě- zákon č. 40/1964 Sb. Tento zákoník zaznamenal pro nás nejzásadnější novelizaci po převratu v roce 1989. Se změnou politického prostředí, hlavně s přechodem k tržnímu hospodářství a k pluralitní demokracii, byl i přeměněn právní řád československého státu. Co se týče postavení osob byl zákonem č. 509/1991 Sb. nahrazen pojem „občan“ novým termínem „fyzická osoba“, který je v platné právní úpravě doposud používán. K výraznějším změnám však v této oblasti nedošlo.

4. Posuzování způsobilosti a jednání osob omezených a zbavených způsobilosti k právním úkonům podle současné právní úpravy

Když soud má posoudit způsobilost člověka, opírá se především o ustanovení občanského soudního řádu. Mohlo by se zdát, že tato kapitola nezapadá úplně do problematiky, jelikož se týká tak trochu jiného odvětví. Ovšem procesní část občanského práva velmi úzce souvisí s hmotně-právní úpravou v oblasti omezení a zbavení způsobilosti k právním úkonům. Je třeba tyto dvě kategorie posuzovat jako celek. Jinak řečeno, pokud by nebylo v zákoně upraveno řízení o způsobilosti, nemohlo by k jeho omezení ani ke zbavení vůbec dojít.

4.1. Řízení o způsobilosti k právním úkonům

Soud při rozhodování o zásahu do způsobilosti jedince musí jednat v souladu s určitými požadavky, které nesmí být překročeny²⁸. Jimi se rozumí především chránit zájem osoby, o jejichž omezení či zbavení se má rozhodnout, nejsou tedy prioritní zájmy třetích osob. Další otázkou, kterou si soud musí položit, je, zda dosažení tohoto cíle v demokratické společnosti je nezbytné uskutečnit prostřednictvím těchto závažných institutů. Dále je potřebné si uvědomit vztah přiměřenosti mezi zvoleným prostředkem (omezení, zbavení způsobilosti k právním úkonům) a sledovaným cílem. Zda vlastně nepostačuje k ochraně člověka namísto zbavení „pouze“ omezení, kde soud je povinen uvést a především zvážit rozsah tohoto omezení.²⁹

Zda člověk skutečně trpí duševní poruchou, vyžaduje posouzení odborníka, posudek znalce z oboru psychiatrie.³⁰ Otázky, které soud pokládá znalci, jsou zcela oborové, a ne právní, kterými se znalec ani zabývat nesmí. Soudce se tedy ptá, zda daná osoba trpí v současné době duševní poruchou? Je tato porucha nikoliv jen přechodného rázu? O jakou poruchu se diagnosticky jedná a jaké jsou obecné příznaky této poruchy z lékařského hlediska? Ovlivňuje duševní porucha její volní a rozpoznávací schopnost ve vztahu k jejímu chování při uspokojování životních potřeb? A v neposlední řadě také, zda je schopná samostatně nakládat s majetkem a v jakém rozsahu? Až na základě odpovědí soud zváží okolnost, zda osoba trpí duševní poruchou, která není jen přechodná, a pokud soudce odpoví kladně, u vyšetřovaného

²⁸Tzv. Test proporcionality stanovený Ústavním soudem nálezem sp. zn. IV. ÚS 412/04, ze dne 7.12.2005.

²⁹FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář- 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 54- 61.

³⁰Občanský soudní řád se zabývá řízením o způsobilosti v § 186n a § 187 odst. 3 o.s.ř. přímo říká, že je nutný o zdravotním stavu vyšetřovaného vždy výslech znalce.

dále posoudí, zda je porucha takové intenzity, aby vylučovala schopnost fyzické osoby konat jakékoliv právní úkony. V jeho důsledku může soud osobu zbavit svéprávnosti, pokud však zcela jeho schopnost vyloučena není, lze svéprávnost jen omezit. Nelze ale stavět závěry jen podle znaleckého posudku. Soud se opře také o spolehlivá zjištění o osobních poměrech osoby.³¹

Řízení se zahajuje na návrh, anebo i bez návrhu, usnesením soudu, který je obecným soudem posuzovaného člověka, popřípadě v jehož obvodu je zdravotnické zařízení. Návrh může podat vlastně kdokoli, pokud má na řízení právní zájem. Předložení lékařských vyšetření v přiměřené lhůtě je podmínkou pokračování v řízení.

Osoba, o jejíchž právech a povinnostech se jedná, je vždy účastník řízení a má právo si zvolit svého zástupce. Ne zvolí-li si ho, soud mu ustanoví opatrovníka z řad advokátů. V řízení se vyslechne vyšetřovaný, s výjimkou toho, když výslech nelze vůbec provést, a dále pak kvůli jeho zdravotnímu stavu.

Pokud dojde k naplnění hmotně-právní úpravy, soud vydá rozsudek o zbavení nebo omezení svéprávnosti. Rozsudek má konstitutivní účinky, což znamená, že od okamžiku nabytí právní moci je buď omezen v rozsahu stanoveném v rozhodnutí, nebo nemůže vůbec nabývat práv, zavazovat se. Ihned poté, co rozsudek nabude právní moci, soud zahájí řízení o ustanovení opatrovníka.

Po nabytí právní moci se mohou změnit důvody, které vedly k tomuto rozhodnutí. Pokud šlo o rozsudek, kterým se svéprávnost omezila, buď dojde ke zužení, nebo naopak k rozšíření rozsahu úkonů, které vyšetřovaný nemůže vykonávat. Nastanou-li důvody pro zbavení namísto omezení, soud rozsudek změní. Totéž učiní za předpokladu naplnění opačných předpokladů.³²

4.2. Testy způsobilosti

Literatura rozlišuje několik druhů posouzení nezpůsobilosti člověka soudem, jde o test statusový, funkční test a podle výsledku. Tato podkapitola je odlišná tím, že v odstavcích uvedených výše jde hlavně o průběh řízení o svéprávnosti osob podle občanského soudního řádu, zatímco tady, podle mého názoru, spíše o dělení z pohledu společnosti, evropského práva.

³¹FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář- 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 54- 61.

³²FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář -1. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 60- 61.

4.2.1. Test statusový

Pokud je v lékařském spisu posuzovaného jednou stanoveno, že trpí nějakou duševní poruchou, je tak automaticky zbaven nebo omezen způsobilosti činit jakékoliv právní úkony. Situace se dá vyjádřit rovností poruchy s nezpůsobilostí. Samozřejmě se zde také vychází ze znaleckého posudku, zda osoba je postižena touto chorobou, ale nezáleží zřejmě na tom, zda jde o nemoc trvalého rázu. Takový test způsobilosti má podle mne velké nevýhody, jelikož jde o posouzení pouze na základě existence duševní choroby, a vzhledem k tomu, že rozhodnutí o omezení či zbavení svéprávnosti je tak závažný zásah do osobnosti člověka, je v některých zemích³³ i nepřipustný.³⁴

Do kategorie spadají i situace, kdy právní řád stanoví člověku nezpůsobilost v určitém jednání, aniž by mu předcházelo její zkoumání. Příkladem může být zákon č. 94/ 1963 Sb., což je zákon o rodině a konkrétně jeho § 14, § 34 odst. 2. V nich se pojednává o nemožnosti uzavření manželství osoby zbavené způsobilosti a druhé zmíněné ustanovení o ztrátě rodičovské zodpovědnosti u těchto osob³⁵. Dále třeba § 47 odst. 3 písm. b) zákona č. 449/2001 Sb., o myslivosti³⁶.

4.2.2. Test funkční

Na rozdíl od předcházejícího testu nejde jen o existenci duševní poruchy. Vyšetřovaný neztrácí automaticky svéprávnost pouze na základě prokázání choroby. Posuzuje se rozsah schopnosti duševně nemocného člověka pochopit jednotlivé právní úkony, kupříkladu zda dokáže porozumět obsahu kupní smlouvy. Nedostatek tohoto chápání u konkrétní osoby může vést pak k omezení nebo úplnému zbavení svéprávnosti.

Je nepochybné, že tento přístup převládá i u nás v České republice. Ovšem dochází i k jeho kombinaci se statusovým testem nebo bohužel je někdy českými soudy uplatňován bohužel jen tento test statusový. Rovněž je v této kategorii předkládán znalecký posudek, ale někdy se soud na něj tolik spoléhá, že nepovažuje za rozhodné další významné okolnosti.

³³Podle rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci Shtukaturov v. Rusko, který stanoví, že i ty nejzávažnější duševní nemoci nemohou být samy o sobě důvodem ke zbavení osoby způsobilosti k právním úkonům. LEWIS, Oliver. *Ascent Capture* [online]. 8.4.2010 [cit. 28.11.2011]. Dostupé na <<http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4095>>.

³⁴MAREČKOVÁ, Jana, MATIAŠKO, Maroš. *Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých*. Linde Praha, 2010. 64- 66 s.

³⁵§ 14 odst. 1 z. o rodině: „ Manželství nemůže uzavřít osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům“ a odst. 2: „ Osoba, jejichž způsobilost k právním úkonům je omezena, může uzavřít manželství jen s přivolením soudu.“ § 34 odst. 2: „ Jestliže jeden z rodičů nežije, není znám nebo nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, náleží rodičovská zodpovědnost druhému rodiči. Totéž platí, je- li jeden z rodičů rodičovské zodpovědnosti zbaven a nebo je- li výkon jeho rodičovské zodpovědnosti pozastaven.“

³⁶Tento zákon stanoví: „ Lovecký lístek lze vydat jen tomu, kdo prokáže, že má plnou způsobilost k právním úkonům.“

Soudci tedy nepřezkoumávají funkční hlediska, tak jak by to mělo zde být, ale preferují pouze otázku statusu člověka. Z toho vyplývají i statistiky, že v naší zemi je značná převaha osob zbavených svéprávnosti a počet přesahuje dvacet tisíc, což je šestkrát více než osob omezených v jejich způsobilosti k právním úkonům.³⁷

Na důležitost funkčního testu poukazují i mezinárodní rozsudky. Příkladem je rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Winterwerp v. Nizozemí*, ve kterém šlo o to, že stěžovatel, pan Winterwerp, trpící duševní poruchou, byl umístěn bez jeho souhlasu do psychiatrické léčebny, kdy podkladem pro toto rozhodnutí bylo pouze vyjádření ošetřujícího lékaře. Pan Winterwerp se ohradil tím, že vůbec nedošlo k jeho výslechu a ani se nemohl vyjádřit k lékařským posudkům, tudíž byla porušena Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. Soud dále vymezil podmínky pro držení v ústavní péči.³⁸

4.2.3. Test podle výsledku

Člověk je nezpůsobilý podle rozhodnutí, které učinil. Pro pochopení je nejlepší uvést příklad, kterým je třeba situace, kdy osoba sama vyhledá psychiatrickou péči, a poté ji chce přerušit. Pro naše posouzení způsobilosti je podstatné rozhodnutí o ukončení léčby, nikoliv učinění prvního rozhodnutí o potřebě se léčit.

Značně se podobá statusovému testu, jelikož pokud je u osoby jednou diagnostikována duševní porucha, je jeho konání rozhodnutí zpochybněno, a to i činění jakýchkoliv rozhodnutí o zdravotní péči, a je možnost podat návrh na omezení nebo zbavení svéprávnosti.³⁹

4.3. Řízení podle judikatury Ústavního soudu ČR

Nejvýznamnější nález je podle mne ten, který vymezil tzv. test proporcionality⁴⁰. Šlo o nález sp. zn. IV. ÚS 412/04 ze dne 7. 12. 2005. Stěžovatel byl rozsudkem Okresního soudu omezen ve způsobilosti k právním úkonům s tím, že může jen nakládat s finančními prostředky, movitým a nemovitým majetkem. Při řízení nebyl přítomen procesní opatrovník, který nebyl dosud ustanoven. Stěžovateli nebylo ani rozhodnutí doručeno, a nemohl tak podat odvolání. Proto namítal především rozpor s článkem 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod jako nelidské a ponižující zacházení. Ústavní soud mu ustanovil

³⁷MAREČKOVÁ, MATIAŠKO. *Člověk s duševním postižením*, 66- 67 s.

³⁸ZAHUMENSKÝ, David. *Práva duševně nemocných osob v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva* [online]. VIA IURIS, 30.5. 2006 [cit. 30.11.2011]. Dostupné na <http://www.viaiuris.cz/files/VIA_IURIS_06_2.pdf>.

³⁹MAREČKOVÁ, MATIAŠKO. *Člověk s duševním postižením*, 68 s.

⁴⁰Viz. kapitola 4, kde jsou v stanoveny otázky, kterými se soud zabývá při posuzování způsobilosti. Jedná se o ústavně komformní výklad, protože má za cíl dosáhnout legitimního cíle při otázce omezení základních práv.

opatrovnici Mgr. A. Š., která ústavní stížnost doplnila pro rozpor s čl. 5, 10 odst. 2 a s čl. 36 odst. 1 LZPS⁴¹.

Soud pokládal stížnost za důvodnou. Lidskou důstojnost bral jako součást způsobilosti k právním úkonům, neboť prostřednictvím způsobilosti se uvádí v život ústavní garance právní subjektivity uvedené v článku 5 LZPS.

Úprava v občanském zákoníku poskytuje ochranu v horizontálních vztazích (jednotlivec vs. jiný jednotlivec), a tak se jeví jako nedostatečná, jelikož šlo o rozpor s ústavním pořádkem státu. V oblasti vertikální (jednotlivec vs. stát) je ochrana intenzivnější. Za tento vztah se pokládají i řízení, kde převažuje veřejný zájem nad zájmem jednotlivce, a tak zde patří hlavně řízení nesporná. V těchto vztazích jsou práva přímo aplikovatelná a státní orgány zavazují přímo. Mezi základní práva se řadí lidská důstojnost, a proto nesmí být v žádném aktu ani aplikačním procesu nic, co by přesáhlo hranici výkladu lidské důstojnosti.

Dále soud dospěl k názoru, že z hlediska legitimního cíle nelze napadené rozhodnutí aprobovat. Není možné řešit podání ke státnímu orgánu, byť i bezvýznamné, popřením subjektivity jednotlivce v její dynamické podobě. Odejme-li totiž veřejná moc část lidské osobnosti, není tento postup souladný s cílem v demokratické společnosti.⁴²

Další stěžejní nálezný sp. zn. II. ÚS 2630/07, který je ze dne 13.12.2007, ve kterém se stěžovatelka domáhala znovunavrácení způsobilosti k právním úkonům a zároveň zrušení § 10 odst. 1 občanského zákoníku. Tento nálezný navazuje na předchozí z hlediska testu proporcionality a také na článek 5 a 10 odst. 2 LZPS. Proto je potřebné, aby soudy šetřily podstatu a smysl základních práv a svobod. Pro zbavení ve způsobilosti k právním úkonům stěžovatelky podle § 10 občanského zákoníku nebyl důvod, jelikož pro takovýto závěr nebyly dostatečné důkazy. Obecné soudy posuzovaly stěžovatelku jen na základě znaleckých posudků zabývajícími se pouze jejími schopnostmi nakládat s jejím majetkem, a nikoliv podle její způsobilosti vykonávat i řadu veřejných práv.⁴³

Je zcela nepochybné, že obecné soudy v tomto případě jednaly toliko formálně a schematicky, bez ohledu na individuální přístup, a učinily závěry, které nemají dostatečnou oporu v důkazech, a tak jsou jejich rozhodnutí shledána jako porušení práva na řádný proces podle čl. 36 LZPS. Z těchto důvodů ústavní soud návrhatele ve svém nálezný vyhověl,

⁴¹Článek 5 LZPS stanoví: „Každý je způsobilý mít práva.“ Dále článek 10 odst. 2 říká: „Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.“ Článek 36 odst. 1: „Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.“

⁴²Nálezný Ústavního soudu ze dne 7.12. 2005, sp. zn. ÚS 412/04, body 1- 5

⁴³Nálezný Ústavního soudu ze dne 13.12.2007, sp. zn. 2630/07, body 14- 16

avšak návrh na zrušení § 10 odst. 1 zamítl jako zjevně neopodstatněný pro neshledání rozporu s Ústavou. To bych soudu vytkla jako příliš strohé konstatování, protože jsem předvedčena, že se od tohoto soudu očekává širší odůvodnění svého závěru.⁴⁴

Podobný názor zastával Ústavní soud u stížnosti, ve kterém se stěžovatelka domáhala navrácení zbavené svéprávnosti. Jednalo se o nález sp. zn. I. ÚS 557/09. Byl zde vysloven názor, že soudy musí dbát, aby při rozhodování v oblasti způsobilosti k právním úkonům byla tato způsobilost omezena u konkrétní osoby pouze v nezbytné míře, která je potřeba k ochraně základních práv třetích osob, v jejichž prospěch má být způsobilost posuzovaného snížena.⁴⁵

Institut zbavení svéprávnosti není v soudní praxi upřednostňované řešení. Bez pochyb souhlasím s Ústavním soudem, že obecné soudy musí zvážit všechny alternativy k dosažení sledovaného cíle.⁴⁶ Zbavení způsobilosti musíme chápat ve formě subsidiárního opatření. Každý z nás má mít na paměti, že preferování zájmů státu a v jejich důsledcích zbavování jednotlivce jeho způsobilosti již v této společnosti není primární, ale naopak se dává přednost autonomii vůle každé individuální osoby.

Významným mezníkem v judikatuře Ústavního soudu v oblasti osob nezpůsobilých k právním úkonům byl nález č. IV. ÚS 3102/2008 ze dne 12. července 2010, ve kterém byly soudem řešeny dvě problematické otázky. První byla, zda je právo být zapsán v seznamu voličů ústavně chráněno, a tak zda se vztahuje i na osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům. Podmínkou omezení spočívající v překážce výkonu volebního práva, která je důsledkem zbavení svéprávnosti, aby toto omezení bylo stanoveno zákonem. Zákon o volbách tuto překážku stanoví,⁴⁷ a proto přistoupíme k druhé otázce, kterou se soud zabýval, a tj. proporcionalitou⁴⁸ tohoto omezení. Soud v prvním kroku posouzení proporcionality dospěl k názoru, že omezením volebního práva je sledován legitimní cíl. S tím lze jediné souhlasit, jelikož sama společnost má veřejný zájem na tom, aby volily pouze osoby mající schopnost racionálně posoudit jejich smysl. V další fázi přistoupil soud k posouzení potřebnosti omezení volebního práva osob zbavených svéprávnosti. Často se vyskytuje situace, kdy osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům ztrácí zároveň i řadu práv, avšak soudní rozhodnutí odůvodní pouze některá z nich. A tento stav kvalifikujeme jako nepřipustný.

Ústavní soud tímto apeluje jak na obecné soudy, tak i na Nejvyšší soud, jehož hlavní

⁴⁴Nález Ústavního soudu ze dne 13.12.2007, sp. zn. 2630/07, body 18- 21

⁴⁵Nález Ústavního soudu ze dne 18.8.2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, bod 23

⁴⁶Nález Ústavního soudu ze dne 18.8.2009, sp. zn. I. ÚS 557/09, bod 24

⁴⁷Zákon omezuje základní právo v čl. 21 LZPS a čl. 3 Dodatkového protokolu č. 1 k Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod.

⁴⁸Viz. kap. 4.3 nález sp. zn. IV. ÚS 412/04 ze dne 7. 12. 2005

činností je sjednocování judikatury, aby všechny posuzované osoby nebyly brány jako homogenní skupina a přistupovaly ke každému jako k individuální osobnostní integritě. Dále uvádí, že překážka ve formě odepření osobám zbaveným způsobilosti k právním úkonům práva volit sama o sobě není protiústavní. Soudy však musí brát jako precedent povinnost posoudit, zda je daná osoba schopná porozumět obsahu a důsledkům voleb.⁴⁹

Pokrok je zaznamenán v každém z těchto stěžejních judikátů. Od ústavně konformního výkladu, který se stal vodítkem pro soudy, až po individualistický přístup ke každému případu, tedy ustoupení od mechanické práce soudů a vytvoření tak právní jistoty občanů.

⁴⁹Nález Ústavního soudu ze dne 12.7.2010, sp. zn. IV. ÚS 3102/2008, body 23- 30

5. Problematické otázky právního jednání

V souvislosti se svéprávností vyvstávají v praxi určité důležité otázky, nad kterými je dle mého názoru nezbytné se zamyslet. Jsou jimi zejména hospitalizace proti vůli, výkon volebního práva jako jedno z práv garantovaných LZPS a dále procesní způsobilost osob omezených nebo zbavených svéprávnosti.

5.1. Hospitalizace proti vůli

Je známo, že osoby zbavené nebo omezené svéprávnosti nemohou činit veškeré úkony, a musíme tedy vyřešit i nastalou komplikaci s udělením informovaného souhlasu. Jelikož je tento souhlas považován za právní úkon, předpokládá se, že za takového člověka udělí souhlas jeho opatrovník. Ale je skutečně rozhodnutí opatrovníka v tak závažné otázce dostatečně relevantní? Vždyť i nesvéprávný člověk je také subjektem práv a povinností.

Na tyto otázky nám částečně odpovídá teorie. Někteří autoři totiž rozlišují u úkonů v oblasti zdravotní péče způsobilost *de facto* a *de iure*.⁵⁰ Což by se podle mne mělo lidem vžít do povědomí, jelikož zákon v podstatě řeší pouze způsobilost *de iure* a že existuje další možnost ve prospěch nesvéprávných osob, nemají většinou tušení.

Domnívám se, že zákon nemluví o faktické způsobilosti, aby tak chránil osoby stížené duševní poruchou spadající ve společnosti ke slabším jedincům, ale že záměr zákonodárce zapomněl na to, že způsobilost *de facto* umožní těmto nemocným lidem uplatnit svá práva, pokud alespoň trochu rozumí nastalé situaci, jelikož je zásadní to, že svou vůli může projevit i osoba nezpůsobilá k právním úkonům. Osobně považuji toto dělení za podstatné minimálně z toho důvodu, že přiznává možnost rozhodnout o zdravotním zákroku i lidem po právní stránce omezeným nebo zbaveným způsobilosti.

Faktická způsobilost vychází ze zásady, aby i tyto osoby mohly svobodně udělit souhlas, pokud jsou skutečně samy schopny jej udělit. Sama Úmluva o lidských právech a biomedicíně hovoří ve svém čl. 6, aby každý zákrok v oblasti péče o zdraví byl proveden za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas, a zároveň u nezpůsobilých odkazuje do vnitrostátního práva. Dále čl. 5 rozlišuje mezi faktickou a právní způsobilostí, čímž přestává být jen teoretickým dělením a stává se dělením právem uznaným.⁵¹

⁵⁰MAREČKOVÁ, MATIAŠKO. *Člověk s duševním postižením*, 101- 103 s.

⁵¹ŠUSTEK, Petr, HOLČAPEK, Tomáš. *Informovaný souhlas: Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*. Praha: ASPI, 2007. 205- 207 s.

Pokud se zamyslíme nad hospitalizací osob se sníženou způsobilostí proti jejich vůli, musíme posoudit, zda souhlas jejich opatrovníka je dostatečně relevantní, nebo již jde o detenci.⁵² Tato záležitost bývá dosti komplikovaná a diskutabilní, což je pochopitelné, protože jde o vážný zásah do svobody člověka. Detenční řízení upravuje jak přípustnost převzetí člověka do ústavní zdravotnické péče, tak i přípustnost dalšího držení. O těchto záležitostech je oprávněn rozhodnout pouze soud. Pokud je nezpůsobilý člověk sám sobě nebo a okolí nebezpečný, určitě je nezbytné opomenout to, zda s držením onen nemocný člověk souhlasí, či ne, ale judikatura se na to dívá poněkud odlišně a zohledňuje faktickou způsobilost, jak zjistíme dále.

Vzhledem k tomu, že nám zákon nedává jasnou odpověď, řešení těchto vyvstalých problémů je ponechán kromě teorie taktéž judikatuře. Kvůli závažnému zásahu do lidských práv nedobrovolně hospitalizované osoby jsou pro nás zdrojem v této oblasti rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva. Jako jeden z nejdůležitějších z nich považují kupříkladu *Shtukurov v. Rusko*.⁵³ Opatrovník osoby zbavené svéprávnosti udělil souhlas k jejímu umístění do psychiatrické léčebny, a přitom se soud nijak nezabýval tím, zda daná osoba souhlasí se svou hospitalizací. Soud manifestoval, že osoba sice de iure neměla způsobilost projevit nesouhlas, avšak mohla mít faktickou schopnost porozumět smyslu jeho udělení. Jinak řečeno, tato judikatura nám říká, že jde v tomto případě o detenci, i když se situace jeví jako bezpochybná o opaku, jelikož souhlas opatrovníka byl irelevantní vzhledem možné fakticitě způsobilosti souhlasného projevu nesvéprávné osoby.

5.2. Výkon volebního práva

Touto diskutabilní otázkou týkající se lidí zbavených či omezených svéprávnosti se zabývá především judikatura⁵⁴. Je třeba si tento problém rozebrat detailněji vzhledem ke garanci volebního práva v LZPS.

Musíme brát v úvahu, že důsledkem zbavení svéprávnosti je automatická ztráta volebního práva. Někteří autoři uvádějí, že je to logická překážka výkonu volebního práva, jelikož osoba při vyjadřování svých volebních preferencí právně relevantně jedná, čehož není osoba zbavená svéprávnosti schopná, a proto nelze takové osobě umožnit účast na politickém životě a zároveň konstatování veřejné moci. S tímto závěrem se na jednu stranu osobně ztotožňuji, ale na druhou stranu musím také zohlednit respekt ke každému člověku jako

⁵²§ 191a až 191f zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších právních předpisů.

⁵³Rozhodnutí ze dne 27.3.2008, *Shtukurov v. Rusko*, stížnost č. 44009/05.

⁵⁴Viz. kap.4 nálezu Ústavního soudu ze dne 13.12.2007, sp. zn. 2630/07

subjektu práv.⁵⁵

Evropský soud pro lidská práva má na věc jasný názor, který uveřejnil prostřednictvím rozsudku Kiss proti Maďarsku. Jelikož překážka pasivního i aktivního volebního práva odporuje Úmluvě o právech osob se zdravotním postižením a právu účasti na politickém životě, Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, je podle názoru soudu nemožné zbavit osobu volebního práva automaticky. Panu Kissovi nebylo umožněno odevzdat svůj volební hlas vzhledem k jeho soudem stanovenému omezení jeho svéprávnosti v důsledku duševní poruchy. Příímý rozpor s čl. 3 Dodatkového protokolu Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod omezením volebního práva konstatoval Evropský soud, a tedy se jedná o porušení základních práv.

Zákonodárci by se měli zamyslet nad českou legislativou, zda budou brát toto rozhodnutí soudu jako přelomové a zauvažovat nad změnou volebního zákona, který jako překážku práva volit stanoví rozsudek o zbavení svéprávnosti.

Rozhodnutí Evropského soudu očekává řadu změn v zákonech mnoha zemí. Respektování základních práv je prioritní a má vést ke zrušení nesmyslných ustanovení, které brání účasti určitých lidí na veřejných záležitostech.

5.3. Procesní způsobilost

Docházelo a zároveň stále dochází k nesprávnému postupu soudů, které omezovaly v procesní způsobilosti, tedy způsobilosti samostatně jednat před soudem, osoby bránící se svými podáními před zásahy veřejné moci. V minulosti tak činily soudy z důvodů ochrany totalitního režimu, ale dnes je toto jednání soudů chápáno jako protiústavní.

Je třeba na tento problém nahlížet jako na nepřekonaný, vyskytující se i v praxi dnešní doby. Příkladem je již zmiňovaný nález sp. zn. IV. ÚS 412/04.⁵⁶ Obecný soud ve svém rozhodnutí omezil svéprávnost stěžovatele, ale evidentně šlo z jeho strany o exces. Dalším důsledkem rozhodnutí o omezení svéprávnosti je totiž snížení procesní způsobilosti a posuzovaná osoba musí být v řízení před soudem zastoupena. Občanský soudní řád odkazuje, co se rozsahu způsobilosti samostatně jednat před soudem týče, do hmotně-právní úpravy, konkrétně na ustanovení o svéprávnosti.

Vzhledem k tomu, že byl stěžovatel ve svéprávnosti omezen, zmenšila se i jeho procesní způsobilost. Soud své stanovisko učinil, aniž by byl omezovanému ustanoven

⁵⁵MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Soudní přezkum voleb*. Linde Praha, 2006. 124 s.

⁵⁶Viz. kap. 4

opatrovník, což odporuje v LZPS uvedené právní subjektivitě. Odebráním části právní osobnosti brání veřejná moc komunikaci se stěžovatelem, aby jeho způsobilost samostatně jednat před soudy byla omezena, a nemohl tak nadále soudy „obtěžovat“ svým podáním.

Podle mne zde schází úprava bránící se před případnými kverulanty. Avšak musíme odlišovat případy, ve kterých rozhodnutím obecných soudů je procesní způsobilost omezena bez legitimního cíle.

6. Alternativy k omezení a zbavení svéprávnosti

V současné době přibývá lidí, kteří byli rozsudkem zbaveni nebo omezení svéprávnosti. Účinná právní úprava však připouští i jiné možnosti, aniž by bylo nutné zasáhnout do základních práv. Soudy, jak jsme si uvedli v předešlých kapitolách, často opomínají šetrnější možné opatření, které stanoví zákon, jako jsou neplatnost právního úkonu, odstoupení od smlouvy, ustanovení opatrovníka, zastoupení na základě plné moci, a tudíž nepovažují omezení a zbavení svéprávnosti jako až subsidiární řešení.

6.1. Neplatnost právního úkonu

6.1.1. Absolutní neplatnost

V § 38 odst. 2 občanského zákoníku je stanoveno, že je neplatný právní úkon osoby jednající v duševní poruše, který ji činí k tomuto právnímu úkonu neschopnou. Pro absolutní neplatnost tohoto úkonu se předpokládá, že jednající subjekt nedokáže posoudit jeho následky či právní úkon ovládnout.⁵⁷ Od ní je třeba odlišovat tzv. světlé okamžiky, kdy osoba stížená duševní poruchou má v daný okamžik jak plnou, tak částečnou rozumovou a určovací schopnost. Ovšem světlé okamžiky u osoby soudním výrokem zbavené či omezené ve svéprávnosti nejsou po právní stránce relevantní.⁵⁸

Samozřejmě si musíme uvědomit, že o absolutně neplatný právní úkon půjde v případě soudního sporu teprve tehdy, pokud jej soud vysloví až na základě žaloby na vyslovení neplatnosti právního úkonu učiněného v duševní poruše. Nejprve si vymežíme, které osobě vlastně přísluší podat tuto žalobu. Bez pochyby věcně legitimován je účastník daného právního vztahu. Mohou nastat i situace, kdy aktivně legitimovaná osoba není schopná pro duševní poruchu žalobu podat. Tuto otázku zákon již výslovně neřeší, ale vyjadřuje se k němu judikatura. Ta přiznává podat určovací žalobu, tedy jinak řečeno, zda tu právní vztah nebo právo je, či není, i osobě, které svědčí naléhavý právní zájem, a tou je také osoba, která není účastníkem konkrétního právního poměru, pokud by vyhovění žalobě mohlo mít příznivý dopad na její právní postavení.⁵⁹

Naléhavý právní zájem na druhou stranu neschází každému. Soud si klade zpravidla přísné požadavky, jelikož naléhavý právní zájem je dán osobě jen tehdy, pokud je způsobilý odstranit stav právní nejistoty nebo ohrožení práva. A lze dodat, že soud žalobu nezamítne za

⁵⁷ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář*. Praha: Linde, 2009. 252 s.

⁵⁸ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I, II* [online]. C. H. Beck, 12.5. 2010 [cit. 18.3.2012]. Dostupné na <<http://www.beck-online.cz/legalis/popupChapterDocuments.seam?doc>>.

⁵⁹Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 4. 2006, sp. zn. 21 Cdo 826/ 2005.

předpokladu její záruky odvrácení budoucích sporů.

6.1.2. Relativní neplatnost

Od absolutní neplatnosti musíme odlišit relativní neplatnost. I když by se mohlo zdát, že právní podstata bude značně podobná absolutní neplatnosti, je to mylná představa, protože postihuje méně závažné úkony. Z tohoto plyne, že není důvod, aby u méně závažných úkonů nastaly účinky neplatnosti ihned od počátku, tak jako tomu je u absolutní neplatnosti.

Zákon uvádí taxativní důvody neplatnosti, které se, jak dále uvidíme, týkají více soukromé sféry jednotlivce než u absolutní neplatnosti. Z toho důvodu je na vůli konkrétní osoby, zda se bude chtít domoci následků neplatnosti.

Prvním důvodem uplatnění relativní neplatnosti je podstatný omyl podle § 49a občanského zákoníku. Neplatnosti se tak může dovolat osoba, která jej učinila v omylu vycházející ze skutečnosti, jež je pro jeho uskutečnění rozhodující, a osoba, které byl právní úkon určen, tento omyl vyvolala nebo o něm musela vědět. Týká-li se omyl právního důvodu právního úkonu, totožnosti jeho předmětu nebo osoby, teprve tehdy se jedná o podstatný omyl, který může způsobit i jeho relativní neplatnost.

Pokud byl omyl vyvolán úmyslně osobou, které byl úkon určen, má to za následek relativní neplatnost bez ohledu, zda jde o omyl podstatný či nikoliv. Tímto je chráněn pouze druhý účastník smlouvy, který je sám podveden. Což znamená, že bude na něm, zda se dovolá omylu úkonu, který jednající účastník podvodně vyvolal. Za předpokladu, že poškozenou osobou je člověk s postižením a zároveň je stranou smlouvy, je to právě on, kdo je příslušný k dovolání se relativní neplatnosti.

§ 145 stanoví, že majetek tvořící společné jmění manželů užívají a udržují oba manželé společně. Dále že obvyklou správu majetku náležející do společného jmění manželů může vykonávat každý z manželů, v ostatních záležitostech je potřebný souhlas obou manželů, jinak je právní úkon neplatný. Nás zajímá hlavně problém, pokud jeden z manželů trpí duševní poruchou a učiní určitý nesmyslný úkon při správě majetku patřícího do společného jmění manželů. Druhému manželovi v takovém případě náleží právo uplatnění relativní neplatnosti podle § 40a občanského zákoníku.⁶⁰

Pro lepší objasnění situace si nejprve uvedeme, co se vlastně považuje za obvyklou správu majetku patřícího do společného jmění manželů. Na tuto otázku nám zákon bohužel výslovně neodpovídá a ponechává odpověď na soudní praxi. Typickým příkladem správy

⁶⁰ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I, II* [online]. C. H. Beck, 12.5. 2010 [cit. 19.3.2012]. Dostupné na <<http://www.beck-online.cz/legalis/popupChapterDocuments.seam?doc>>.

přesahující rámec běžných záležitostí je poskytnutí daru v nikoliv nepatrné hodnotě třetí osobě nebo darování nemovitosti. Běžnou záležitostí je na druhou stranu například obstarávání chodu domácnosti. Stanovisko soudů z hlediska tohoto dělení je zcela racionální a odpovídá jistotě a dostatečně kvalifikované správě předmětů patřících do společného jmění manželů, a to jak z hlediska záležitostí vyžadujících nutný souhlas obou manželů, tak i v případně následného práva uplatnění neplatnosti podle § 40a občanského zákoníku.

Co se ochrany potomků zůstavitele týče, přiznává § 479 přímým nezletilým dědicům zemřelého právo, aby dostali alespoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona. Jestliže by tomu závěť zůstavitele odporovala, opatrovník osoby zbavené nebo omezené svépravnosti by měl požádat soud o schválení, pokud se nechce dovolat relativní neplatnosti pro rozpor s tímto paragrafem.

Posledním taxativním důvodem, kterým se budeme zabývat, je vyřizování věcí při společném nájmu dle § 701. Podobně jako u manželů, běžné záležitosti týkající se společného nájmu bytu může vyřizovat každý z nájemců. U ostatních věcí je třeba souhlasu všech. Také zde rozlišit, co náleží do běžných záležitostí, a co nikoliv, je složitější problém. Zpravidla do této kategorie řadíme drobné opravy v bytě, placení nájemného apod. Co si ale máme představit pod záležitostí přesahující tu běžnou? Je to například rozhodování o užívání bytu. Dovolání se relativní neplatnosti má sloužit k ochraně proti nesmyslnému úkonu nájemce společného nájmu.⁶¹

Existují ještě další možnosti uplatnění práva relativní neplatnosti, ale jejich počet je taxativně omezen, jak jsme si uvedli výše, na rozdíl od absolutní neplatnosti. Z toho tedy vyplývá závěr, že o relativní neplatnost jde jen tehdy, pokud tak stanoví zákon.

Další odlišení od předešlé neplatnosti lze spatřovat u lhůty, ve které lze relativní neplatnost uplatnit. Lze ji uplatnit v tříleté promlčecí lhůtě, která běží ode dne, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé. Je možné ji uplatnit i mimosoudně a na její formě nezáleží. Co je však podstatné, adresát musí být uvědomen, že se jedná o dovolání se relativní neplatnosti a zároveň uvedení jeho důvodu.

6.2. Odstoupení od smlouvy uzavřené v tísní

Docílit jisté spravedlnosti lze prostřednictvím odstoupení od smlouvy v tísní a kumulativně za nápadně nevýhodných podmínek. Nezřídka se totiž setkáváme s případy, kdy osoba postižená učiní úkon, a přitom se nachází v těžké životní situaci. S tímto ohledem se

⁶¹ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I, II* [online]. C. H. Beck, 12.5. 2010 [cit. 19.3.2012]. Dostupné na <<http://www.beck-online.cz/legalis/popupChapterDocuments.seam?doc>>.

přímo nabízí toto ochranné ustanovení, které umožní rovnost s lidmi bez postižení.

Pojmem tísně lze rozumět podle především praxe psychický a sociální stav. Bývají to totiž zrovna ti, kdo trpí nějakou duševní poruchou, kdo jsou příjemci různých dávek a mohou se ocitnout v těžké životní situaci. Lze tedy tento stav chápat jako objektivní stav, který bývá příčinou nesvobodného projevu vůle osoby jednající v duševní poruše. Osoba uzavře smlouvu, kterou by za normálních okolností neuzavřela. K tomu však musí přistoupit nápadně nevýhodné podmínky, aby umožnilo oprávněnému odstoupit od smlouvy. Tato podmínka také vyžaduje posouzení z objektivního hlediska čili vzhledem ke všem okolnostem případu.

6.3. Ustanovení opatrovníka

Opatrovníka lze ustanovit osobě podle § 29 občanského zákoníku za předpokladu, že její pobyt není znám, dále k ochraně zájmů, nebo pokud to vyžaduje veřejný zájem. Avšak i tehdy, jestliže je to třeba z jiného vážného důvodu. Proto soud může opatrovníka ustanovit osobě, která trpí duševní poruchou nebo přechodnou poruchou, aniž by byla omezena nebo zbavena svéprávnosti. Dříve, než si blíže rozebereme toto ustanovení, je vhodné se pozastavit nad tím, jaké formy zastoupení mimo opatrovníka vlastně máme a co to zastoupení vůbec je.

Zástupcem je ten, kdo je oprávněn jednat za jiného jeho jménem. Zastupovat jiného nemůže ten, kdo sám není způsobilý k právnímu úkonu, o který jde, dále ani ten, jehož zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného. Tento určitý druh potřeby v podobě zástupce je v dnešní moderní společnosti vzhledem k narůstajícímu počtu osob zbavených a omezených svéprávnosti přímo nevyhnutelný. Jelikož tyto fyzické osoby nemají plnou svéprávnost, zástupcem jsou tak chráněni před možností činit úkony, ke kterým nemají kvůli nízkému věku nebo duševní poruše dostatečnou rozumovou a volní vyspělost.

Ustanovení zástupce v důsledku snížené nebo úplně vymizelé svéprávnosti není jediným důvodem, nýbrž osoba, která je sama plně způsobilá, si může na základě vlastní vůle zvolit, zda jej bude jiná osoba zastupovat.

Kdyby institut zastoupení neexistoval, lidé mající nedostatečnou psychickou vyspělost, by se setkali s rozporem se zásadou rovnosti subjektů. Tyto osoby by ztratily možnost realizace sebe samých jako subjektů práva, a tudíž by nemohly vstupovat do právních vztahů a zavazovat se. Lidé bez postižení by sice jednat mohli, ale bez možnosti volby zástupce. Tento stav odporuje jednak zmíněné zásadě rovnosti, ale i autonomii vůle ovládající soukromé právo.

V teorii, ale i praxi se uplatňuje dělení zastoupení na přímé a nepřímé. Nás zajímá

hlavně zastoupení přímé, protože o tom jediném hovoří občanský zákoník - zástupce při ní totiž projevuje vlastní vůli, zároveň práva a povinnosti vznikají přímo zastoupenému, kdy typickým příkladem je zastoupení nesvéprávných. U zastoupení nepřímého musí zástupce práva a povinnosti z právního vztahu na zastoupeného převést.

Z hlediska překážek je k zastoupení nezpůsobilý ten, kdo není způsobilý k tomu právnímu úkonu, který má za zastoupeného učinit. Zástupcem by tedy mohla být i osoba omezená ve svéprávnosti. Nemožné je také zastoupení osobou, jejíž zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného. Příkladem rozporu zájmů je zastoupení dítěte rodičem, pokud je předmětem řízení řešení vztahů mezi nimi.⁶²

U osob, které nejsou plně způsobilé k právním úkonům, v případě jejich zastoupení, zákon hovoří o tzv. zákonném zástupci. Ovšem pojem zákonný zástupce není u osob splňujících podmínku nezpůsobilosti zcela jednotný. U nezletilých je institut zákonného zástupce zákonem zcela zachován, zpravidla jsou jimi jeho rodiče, tak jako i u osob zbavených či omezených svéprávnosti, avšak u osob postižených bez nutnosti zbavení nebo omezení svéprávnosti není pojem zákonný zástupce zachován. Zákon o něm již mluví jako o určitém typu zákonného zástupce, tedy jako o opatrovníkovi.

Soukromý opatrovník, který je preferován a mezi které patří osoba blízká postiženého, má řadu úskalí. Podmínkou, aby se daná osoba stala opatrovníkem, je souhlas oné konkrétní osoby opatrovníka a pak i složení slibu do rukou předsedy senátu soudu. Předpokládá se totiž určitý vztah důvěry mezi opatrovníkem a opatrovaným, avšak často bývá tento vztah narušen střetem zájmů nebo nerespektováním práv zastoupeného.⁶³

Duševní porucha osoby není jedinou příčinou ustanovení opatrovníka soudem. Dalším důvodem může být i určitá vážná tělesná porucha nebo také nezpůsobilost se srozumitelně vyjadřovat. Všem těmto osobám soud ustanoví opatrovníka a v rozhodnutí stanoví rozsah jeho práv a povinností. Účelem ustanovení opatrovníka podle § 29 občanského zákoníku je ochrana zájmů toho, kdo nemůže svá práva plně uplatnit. Bohužel v praxi soudy toto ustanovení příliš nevyužívají.

6.4. Zastoupení na základě plné moci

Dalším typem zastoupení, který je podobným opatřením jako předešlé alternativy k omezení a zbavení svéprávnosti, je zastoupení na základě plné moci. Na rozdíl od ustanovení

⁶²ELIÁŠ. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář*, 205 s.

⁶³MAREČKOVÁ, MATIAŠKO. *Člověk s duševním postižením*, 129- 130 s.

opatrovníka soudem si zastoupený volí zástupce sám a zároveň mu určuje rozsah jeho práv a povinností. Lze ji udělit i několika zmocněncům společně. Odlišností od předchozích je také její udělení v písemné formě, a to za podmínky, jeli třeba, aby právní úkon byl učiněn v písemné formě. Proto se tento druh zastoupení označuje jako smluvní neboli dobrovolné.⁶⁴

Smluvní zastoupení vzniká na základě dvoustranného právního úkonu mezi zmocnitelem a zmocněncem, kdy jej zmocněnec zastupuje v dohodnutém rozsahu. Mezi nimi se jedná o tzv. vnitřní vztah. Osvědčením existence tohoto vztahu je plná moc, která je jednostranným právním úkonem zmocnitele, který prohlašuje vůči třetí osobě, že zmocnil jinou osobu jako oprávněnou. Tedy vzhledem k tomu, že jde o vztah nikoliv již jen mezi zástupcem a zastoupeným, nazývá se vztahem vnějším.

Vrátíme se nyní k obsahu plné moci, konkrétně k omezením dané zmocnitelem zmocněnci. Pokud by jakékoliv další osoby kromě zmocnitele a zmocněnce neznaly, které veškeré úkony může zmocněnec vůči nim učinit, šlo by v podstatě o porušení ochrany dobré víry třetích osob. Ovšem třetích osob se toto omezení nedotýká. Má vliv pouze na vztah mezi zmocněncem a zmocnitelem a je to právě zmocněnec, který ponese následky za překročení svých omezení.

Zbavení nebo omezení člověka svéprávnosti by v určitých situacích bylo nepřiměřené a nejevilo by se jako správné řešení problémů. Proto je toto ustanovení vhodné pro osoby trpící přechodnými psychickými problémy, které zmocní jiného, jemuž důvěřují, aby jej zastupoval.

⁶⁴ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I, II* [online]. C. H. Beck, 12.5. 2010 [cit. 19.3.2012]. Dostupné na <<http://www.beck-online.cz/legalis/popupChapterDocuments.seam?doc>>.

7. Srovnání aktuálně účinné právní úpravy s rekodifikovaným zněním občanského zákoníku se zaměřením na ustanovení o svéprávnosti

Schválením nového občanského zákoníku v listopadu roku 2011 Parlamentem ČR se završil proces revolučního roku 1989, kdy jsme až doposud používali v praxi socialistické civilní právo. Právní úprava českého soukromého práva prošla řadou etap historického vývoje a až nyní se konečně uplatnily veškeré připomínky odborníků, že je potřebné dosáhnout určitých změn v právu. Oproštění od komunistického pojetí v novém občanském zákoníku projevil mottem italský profesor Rodolfo Sacco: „Ze všech občanskoprávních zákonodárství platných v socialistických zemích projevují nejuvědomější odklon od římskoprávních vzorů zákonodárství sovětské a československé.“

Do rekodifikace byli zapojeni právníci, kteří jsou špičkami ve svém oboru, a dokáží tak zaplnit právní nedostatky, které české civilní právo má. Kodex je založen na jasných východiscích. Samozřejmě se předpokládá soulad s mezinárodní a lidskoprávní konformitou. Také je nezbytné dodat, že zákoník je humánnější vzhledem k používání pojmu člověk a o termínu fyzická osoba hovoří jen tam, kde je to jazykově na místě.⁶⁵ K větší uchopitelnosti zákona podle mne určitě přispívá logické členění nového kodexu a jednotná terminologie.

Dále musíme odkázat na rozvinutí ochrany slabších lidí, ať jde o duševně choré, postižené či vyžadující ochranu sociálního státu.

7.1. Právní subjektivita versus právní osobnost

Dne 20. února roku 2012 byla dokončena rozsáhlá a přelomová etapa nového občanského zákoníku, který se hned po Ústavě považuje za nejvýznamnější zákon celé naší republiky. Zákon nabude účinnosti v roce 2014 a již teď svým obsahovým zaměřením, na které společnost dosud nebyla zvyklá, ovlivňuje životy občanů. Je třeba vzít v úvahu, že rekodifikovaný zákoník nepřináší subjektům změny v tom smyslu, že by jim přidával, nebo na druhou stranu odepíral práv, ale naopak určité instituty pojímá nově a v jasnějším pojetí. Nejinak je tomu v případech jednotlivých způsobilostí, ať již v otázce svéprávnosti anebo způsobilosti k právům a povinnostem. Bez pochopení podstaty nové způsobilosti k právům a povinnostem nelze navázat na svéprávnost a s tím související její omezení. Zákon pojímá jako nejčennější hodnotu svobodu jednotlivce, která se jako základní aspekt prolíná všemi

⁶⁵TELEC, Ivo. O vládním návrhu občanského zákoníku. *Právní rozhledy*, 2009, roč. 19. 677 s.

ustanoveními a tak klade důraz na subjektivní prvek každého jedince.⁶⁶

Nahrazení termínu právní subjektivita právní osobností nelze určitě brát jako změnu k horšímu, nýbrž jde o pouhé podrobnější rozpracování tohoto institutu. Tato nová terminologie, jejíž smysl zůstává nadále stejný jako v dosud účinné právní úpravě, může ze začátku vnést po praktické stránce obtíže z hlediska zažití, ale podle mého názoru je pojmem lidstějším, kdy i člověk, který není právníkem, si pod ním může lépe představit, co přibližně znamená, než pod pojmem právní subjektivita pro laika dosti neurčitým. Nejspíše i proto nový občanský zákoník upouští od dalších podobných neurčitých právních pojmů a ponechává prostor těm jasnějším, jednodušeji představitelným.

Zákoník je členěn do pěti částí. První se věnuje postavení člověka, kde je definována a rozebrána právní osobnost a svéprávnost, kterou se budeme zabývat. Zajímavé dále je, že problematika týkající se rodinného práva je začleněna do nového občanského zákoníku, přitom dříve byla, jak jistě víme, samostatným zákonem. Kromě těchto dvou částí nesmí v občanském zákoníku samozřejmě chybět věcná práva a závazkové vztahy. Poslední částí jsou společná, přechodná a závěrečná ustanovení.

Pokud se vrátíme zpět k právní osobnosti, v prvé řadě je nutné říci, že nadále platí, že práva a povinnosti člověk získává narozením. Stejně tak zůstává postavení nascitura, avšak nová právní úprava volí coby propracovanější formulaci, že se na počaté dítě hledí jako na již narozené, pokud to odpovídá jeho zájmům. Z čehož plyne jasné resumé, že ustanovení nelze uplatnit v neprospěch nascitura. Vyvrátilná domněnka, že se dítě narodilo živé v případě pochybností, je také zachována.

Dále nová úprava stanoví, že každý „člověk“ má vrozená, přirozená práva, která jsou poznatelná citem a rozumem. Tato práva nelze jakkoli zcizit. Nový zákoník již nepočítá s termínem „fyzická osoba“, který je již nadužívaný a který je zaveden v naší právní úpravě od roku 1990. Inspirací byly zahraniční zákoníky, konkrétně ABGB a doba osvícenství. Je bezpochybně podtrženo a zdůrazněno člověk jako subjekt přirozených práv, které zákon musí respektovat a uznat. Také nelze opomenout, že míněným subjektem není jen plně svéprávný člověk, ale i v ní omezený. To vše podle mne posiluje právní jistotu. Pokud by mělo dojít k nakládání s právní osobností, kodex to pak považuje za neexistentní projev vůle.

Člověk má právní osobnost od narození až do smrti, týká se to i nesevéprávných.

⁶⁶FRINTA, Ondřej. Pojetí svéprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku. *Buletin advokacie*, 2011, roč. 2. 58 s.

Dosavadní účinná právní úprava je v tomto ohledu poněkud strohá, protože jen konstatuje, že právní subjektivita zaniká smrtí a prokazuje je předepsaným způsobem. Pokud tento postup není možný, prohlásí soud osobu za mrtvou.

V novém občanském zákoníku se smrt prokazuje důkazem smrti. Zákon má na mysli důkaz veřejnou listinou po ohledání těla mrtvého. Nelze tělo prohlédnout tímto způsobem, je na soudu, aby tak učinil, ovšem za předpokladu účasti osoby, o kterou jde, na události, kdy se jeho smrt vzhledem k okolnostem jeví jako jistá. V nynější úpravě je to stanoveno také, ale z hlediska svého obsahu není tolik jasná jako v novém kodexu. Myslím si, že pokud si ustanovení přečte laik, dokáže si sám představit případy aplikace tohoto ustanovení a vyjasnit si tedy jeho pravý smysl.

Určitě nové je určení místa smrti. Podle něj není známo, kde člověk zemřel, má se za to, že se tak stalo tam, kde bylo tělo nalezeno, a jinak u osoby prohlášené za mrtvého je tím místem to, kde naposledy pobýval živý.

Zvláštností a výraznou předností zákoníku je zavedení lhůt pro pohlášení za mrtvého mající účinky jako smrt. Nejméně pětiletá lhůta počínající od konce roku, ve kterém došlo k prohlášení za nezvěstného, musí uplynout, aby bylo možné prohlásit člověka za mrtvého. U nezvěstného, který opustil své bydliště a nepodal o sobě zprávu, běží sedmiletá lhůta pro prohlášení za mrtvého od konce roku, v němž se objevila poslední zpráva, že je stále naživu. Dále u člověka, který se stal nezvěstným před dovršením zletilosti, nelze prohlásit za mrtvého před uplynutím roku, ve kterém dosáhne dvaceti pěti let. Stanovení konkrétních lhůt vede k lepší orientaci v problematice samotné, a proto je nepochybnou výhodou.

7.2. Způsobilost k právním úkonům versus svépravnost

Pojetí způsobilosti k právním úkonům bylo doposud chápáno jako jedna z položek obecně pojímané způsobilosti k úkonům. Nově platný občanský zákoník již používá novou terminologii. Nejde ovšem o zcela neznámý výraz, ale pouze o upuštění od komplikované socialistické terminologie a zavedení původního jednoslovného a dle mého názoru pro širokou veřejnost srozumitelnějšího výrazu svépravnost. Určitě se jedná o vhodnou volbu, protože si lze lépe představit, co je jeho smyslem, obsahem. V doslovném významu totiž svépravná osoba znamená osoba svého práva čili sui generis.

Způsobilost k právním úkonům, tedy způsobilost nabývat práv a brát na sebe povinnosti je podle mne až striktně oddělena od způsobilosti k protiprávním úkonům jako další složka způsobilosti k úkonům. Tento názor zastávám zpravidla díky odpovědnosti za

škodu, která je následkem protiprávního úkonu a je upravena v právní úpravě na zcela odlišném místě. V případě nezletilých nebo osob, kteří trpí duševní poruchou, tyto osoby odpovídají za škodu jen v případě, že v době způsobení škody byli schopni posoudit následky svého jednání a zároveň své jednání ovládnout. Z tohoto plyne závěr, že i kdyby osoba nebyla plně způsobilá k právním úkonům, neznamená to, že by tato osoba nemohla založit zavineným protiprávním úkonem svou odpovědnost. Naopak je tomu právě u svépravnosti. Ta v sobě zahrnuje jak způsobilost k právním úkonům, tak zároveň k protiprávním úkonům. Závěrem lze říci, že nová úprava, si myslím, nechce vyzvihovat výrazně rozdílnost obou pojmů a vnímá ji jako jeden celek.

Obecně platí, že svépravnost je založena na stejných zásadách jako způsobilost k právním úkonům. Plné svépravnosti člověk nabývá až osmnáctým rokem a před jeho dovršením pouze v rozsahu rozumové a volní vyspělosti. Tedy s částečnou svépravností před dosažením zletilosti a plnou svépravností okamžikem osmnácti let počítá i nový občanský zákoník.

Co je ovšem zvláštností, je termín emancipace, která souvisí se svépravností a zletilostí. Nesmíme zapomenout, že nelze pojem zletilost a svépravnost zaměňovat. Tuto terminologickou rozdílnost dostatečně vymezuje nový zákoník zmíněnou emancipací. Jak již víme, kromě dosažení svépravnosti před zletilostí uzavřením manželství, zná tato nová úprava možnost nezletilého na základě vlastní vůle dosáhnout svépravnosti za splnění určitých zákonných podmínek. K těmto podmínkám patří jednak věk šestnáct let, souhlas zákonného zástupce a hlavně doložení schopnosti nezletilce sám se živit a obstarávat si své záležitosti samostatně. Pokud nezletilý splní uvedené požadavky, vzniká mu na přiznání svépravnosti soudem právní nárok. V opačném případě může soud žádosti vyhovět také, jeli to skutečně v zájmu nezletilého. Vnímám tento institut jako posun a jde o nový náhled na nezletilou osobu. Zákonodárce si totiž uvědomuje, že mnozí z nezletilých, ale starších šestnácti let, jsou natolik rozumově a volně vyspělí, že dokáží svobodně vyjadřovat svou vůli a lze s nimi skutečně jednat jako s plně svépravnými.

7.3. Alternativy k omezení svépravnosti

Dosavadní účinný zákoník zohledňuje přístup ve vztahu k osobám stížených duševní poruchou tak, že zná pouze omezení a zbavení způsobilosti k právním úkonům. V tomto se nová úprava značně rozchází a zohledňuje další možnosti, kterými lze lépe postižené osoby začlenit do společenského života.

Zákon vypočítává zvláštní úpravu, kterou bychom v účinném občanském zákoníku marně hledali. Možnosti jednání duševně nemocných rozvádí a dává jim nové příležitosti jednat, aniž by bylo nutné zasahovat do svéprávnosti osob jejím omezením nebo zbavením. Pokud jde o nový institut předběžného prohlášení inspirovaný zahraničními úpravami, umožňuje člověku, který u své osoby zaznamenává určité náznaky rozvíjející se duševní poruchy, projevit svou vůli, jak by v budoucnu mohly být spravovány jeho záležitosti a především kým by byly jako jeho opatrovníkem obstarávány. Pro soud to znamená, že je tímto prohlášením plně vázán, a musí tak respektovat vůli prohlašujícího. Soud pak omezuje své jednání jen na posouzení, zda dotyčný určený opatrovník je způsobilý spravovat záležitosti pečlivě a dále zda nehrozí konflikt zájmů. Zákon pak pamatuje i na případy změny poměrů. V těchto situacích je na soudu, zda prohlášení zruší či změní, pokud prohlašující neučiní sám vhodné změny týkající se prohlášení. Co je ale nutno zmínit, je ta skutečnost, že se musí jednat o podstatnou změnu poměrů a že změnit či zrušit prohlášení může soud jen za stavu, pokud hrozí dotyčnému závažná újma. Myslím si, že tento institut je v naší právní úpravě přímo velmi potřebný, jelikož dosavadní úprava byla v tomto strohá a omezovala se jen na tvrdý zásah do svéprávnosti. Věřím, že se tento institut stane běžně užívaným a bude plnit v budoucnu svou preventivní funkci.

Dále k výše již řečenému přistupuje institut podporovaného rozhodování. Dá se říct, že jde o určitý další stupeň možnosti duševně nemocného projevit svou vůli. Zase jde o formu nabízejících se alternativ, jejíž podstatou je ujednání mezi podporovaným a podpůrcem, který bude přítomen při právním jednání podporovaného. Člověk trpící poruchou, která mu brání samostatně jednat, může tak využít asistence jiné osoby, která za něj nejedná, nýbrž odlišně od dosavadní úpravy rozhoduje spolu s postiženým. Jako podmínku zákon stanoví schválení dohody soudem. Mohli bychom předpokládat, že v rámci ochrany před možným zneužitím zákon požaduje písemnou formu, ale není tomu tak. Ale přeci jen pro platnost smlouvy v ústní formě je stanoven požadavek jejího uzavření před soudem. V rámci ochrany podporovaného je rovněž na soudu, aby odvolal podpůrce v případě závažného porušení jeho povinností a jednání v rozporu se zájmy podporovaného. Když porovnáme opatrovnictví, které se tomuto nově zavedenému institutu přibližuje zřejmě nejvíce, jde zde podle mého mínění o zjednodušený institut, méně formální, který rovněž umožní osobě trpící určitým stupněm poruchy projevit svou vůli tam, kde by dosud jednat sama nemohla, nebo kde by její jednání bylo považováno za neplatné.

Nový zákoník upravuje také zastoupení zletilé duševně nezpůsobilé osoby členem její

domácnosti. Avšak tato zákonná dikce je omezena určitými limity, protože člen domácnosti může jednat za nezpůsobilou zletilou osobu jen v obvyklých záležitostech. Otázkou zůstává, co si máme představit pod obvyklými záležitostmi. Zřejmě půjde o potřeby běžného života, jako například žádost o poskytování zdravotních a sociálních služeb, pomoci v hmotné nouzi, nakládání s finančními prostředky v omezeném rozsahu.⁶⁷ Za člena domácnosti zákon pokládá potomka, předka nebo manžela, který žil před vznikem zastoupení ve společné domácnosti se zastoupeným alespoň tři roky. Zástupce dá zastoupenému na vědomí, že jej bude zastupovat a vysvětlí mu povahu a následky zastoupení. Pokud by došlo ze strany osoby, u které nastala potřeba zastoupení, k odmítnutí, zastoupení nevzniká. Zastoupení ovšem vzniká až schválením soudu. Obecně známé dosavadní formy zániku zastoupení jsou v zákoníku zachovány, a proto kromě zmíněného odmítnutí existuje také vzdání se funkce zástupce. Zvláštní forma zániku nastává, pokud účinnosti nabude smlouva o nápomoci anebo zastoupenému jmenuje soud opatrovníka. Myslím si, že jde opět o posun dopředu vzhledem k možnosti výběru z okruhu osob nejbližších člověku, protože jsou to zpravidla oni, kterým zastoupený nejvíce důvěřuje a může jim tak svěřit oblast uspokojování svých základních životních potřeb.

A posledním institutem, který nový zákon obsahuje a zároveň zavádí, je již sice v účinné právní úpravě známé opatrovnictví, avšak je zde určitý rozdíl v tom, že opatrovník může být nově přidělen i tehdy, pokud nedošlo u konkrétní osoby k omezení svéprávnosti. Soud opatrovníka jmenuje na návrh budoucího opatrovaného a podstatou je, že takto určený opatrovník jedná hlavně společně s opatrovaným anebo i samostatně, avšak s vůlí opatrovaného. Je pochopitelné, že opatrovník jednat sám nemůže, jelikož jak jsem již uvedla, stále jde o osoby, které nejsou nikterak omezeny ve způsobilosti samostatně jednat a zavazovat se. Co se tohoto nově zavedeného systému zastoupení týče, domnívám se, že jde spíše o určitý druh podporovaného rozhodování, nežli o opatrovnictví, a to vzhledem k faktu, že opatrovník stále musí konat vůlí opatrovaného a má povinnost ji respektovat.

Musíme si uvědomit, že smyslem všech uvedených alternativ je snaha člověku, u kterého existuje obava, že není schopen plně za sebe jednat, umožnit zvýšenou ochranu a předejít tak možnému budoucímu zásahu do jeho práv, tedy jde o ustanovení ochrannářská, což je jen velkou výhodou.

⁶⁷NEČAS, Petr, POSPÍŠIL, Jiří. *Důvodová zpráva k občanskému zákoníku* [online]. 3.2.2012 [cit. 18.3.2012], s.57. Dostupné na <http://obcanskyzakonik.justice.cz/tiny_mce-storage/files/DZ_NOZ_89_%202012_Sb.pdf>.

7.4. Omezení svéprávnosti

Na výše uvedené navazuje v novém zákoně institut omezení ve svéprávnosti jedince, který již právě bývá dalším krokem, pokud se nejeví dostatečně účinnými jeho alternativy. Proto se zde hovoří o principu subsidiarity zásahu do svéprávnosti. Důležitou zvláštností je totiž právě to, že nový zákoník ponechává v platnosti obecnou konstrukci stávajícího omezení svéprávnosti, ale na druhou stranu bychom zde těžko hledali institut zbavení svéprávnosti, což se mi zdá velmi vhodné, nebo snad až dokonce potřebné, jelikož si musíme uvědomit to, že jde o závažný zásah do přirozených práv člověka.

Vzhledem k závažnosti rozhodnutí klade zákon splnění určitých podmínek, aby k zásahu vůbec mohlo dojít. Jednak musí se tak stát v zájmu omezovaného, a to po jeho prohlédnutí, a zároveň je potřebné zjistit jeho názor. Soud ve svém rozhodnutí o omezení musí uvést, v jakém rozsahu je svéprávnost, tedy způsobilost samostatně jednat, omezena. Musí se vzít v úvahu skutečný rozsah schopnosti jedince samostatně za sebe jednat. Omezení svéprávnosti nemá však vliv na odpovědnost za protiprávní činy, ta se posuzuje pro každý případ individuálně. Otázka omezení se také nedotýká mimoprávních otázek, což beru jako pochopitelnou záležitost. Oproti dosavadní úpravě omezení nezbavuje osobu samostatně jednat v běžných záležitostech, kterými nejspíše budou každodenní nákupy v obchodě apod. Rozhodnutí musí také obsahovat otázku rodičovské zodpovědnosti, z čehož plyne, že samotným omezením svéprávnosti nedochází k jejímu zbavení nebo omezení a záleží tak na zájmu vychovávaného dítěte.

Důvodem omezení zákon shledává duševní poruchu, která není jen přechodná, a kumulativně, která také brání člověku ve svých záležitostech samostatně jednat. V tomto ohledu se obě úpravy shodují, avšak nový zákon výslovně neuvádí další možnost, a to nadměrné požívání alkoholických nápojů, omamných prostředků či jedů. Možná bychom v tom hledali odlišnost, ale domnívám se, že zákon tuto dikci vypustil pouze z důvodu, že mohou být považovány za typ duševní poruchy v důsledku poruchy osobnosti. Soud v daném případě zkoumá, zda jedinci duševní porucha podstatně brání obstarávat si vlastní záležitosti a samozřejmě rozhodujícím vlivem je trvalost duševní poruchy.

Co opravdu naše účinná úprava nezná, je omezení dobou trvání rozhodnutí o omezení svéprávnosti. Omezit svéprávnost lze totiž pouze na dobu nezbytně nutnou, avšak může nejdéle trvat tři roky. Uplynutím těchto tří let se svéprávnost obnovuje v plném rozsahu. Za předpokladu, že by potřeba omezení svéprávnosti nadále trvala, lze před uplynutím těchto tří let zahájit řízení o prodloužení doby trvání omezení svéprávnosti. Účinky původního

rozhodnutí trvají až do doby vydání nového rozhodnutí, nejdéle však jeden rok. Zákon již také připouští možnost omezit svéprávnost pouze v souvislosti s určitou záležitostí, ale rovněž jde o institut ohraničený dobou potřebnou pro obstarání této záležitosti. Vymezení konkrétní doby sice v účinném zákoně nenajdeme, ale takto svéprávnost váže na změnu důvodů nebo v případě zbavení svéprávnosti na odpadnutí jeho důvodu. Podle mne jde opět o ustanovení, které hlavně chrání vůli omezovaného, ale na druhou stranu jeho nevýhodou se mi zdá, že může dojít k opomenutí žádosti o prodloužení těchto výše uvedených lhůt, aniž by zanikla potřeba omezení.

7.5. Opatrovník a opatrovnická rada

Ke zlepšení stávající situace by měla přispět povinnost soudu jmenovat opatrovníka osobě omezené ve svéprávnosti přímo v rozhodnutí soudu. Soud musí v první řadě dbát na přání opatrovance, neníli tento postup možný, určí soud opatrovníkem především příbuzného nebo jinou osobu jemu blízkou, která se svým jmenováním samozřejmě souhlasí. Další možnou variantou je jakákoliv jiná osoba, která se jmenováním souhlasí, a poslední možností je veřejný opatrovník. Nový zákoník rozvádí povinnosti opatrovníka a nejen to, dokonce v případě ustanovení opatrovníka již je možné jmenovat opatrovanému více nežli jednoho opatrovníka, což si myslím, že povede ke kolektivní spolupráci mezi opatrovníky a k lepšímu zaměření na zájmy opatrovaného. Z hlediska nových povinností musí opatrovník udržovat se svěřenou osobou pravidelný kontakt, dbát o její zdravotní stav a názory, také povinně pravidelně předkládat roční vyúčtování jmění opatrovance. Obě úpravy zohledňují hledisko zájmů opatrovaného, ale lze podle mne podotknout, že nová úprava se na ně více specializuje v podobě širšího vymezení povinností.

Opatrovnická rada je nově zavedený institut, který naše účinná úprava nezná a nevyužívá a který bude sloužit ke kontrole opatrovníka. Zákon v tom sleduje včasné odhalení a zamezení tak zneužití opatrovnického institutu. Jak zákon dále uvádí, nejde o institut automatický, ale návrhový. Má-li osoba opatrovaná opatrovníka, náleží toto právo návrhu opatrovanci nebo každé osobě jemu blízké. Pokud by byl ustanoven, šlo by o kolektivní orgán složený nejméně ze tří členů, kteří osvědčí dlouhodobý a důležitý zájem o opatrovance. Pochopitelné je, že členem nesmí být sám opatrovník. Jestliže se nepodaří určit vhodný počet daných osob, lze jmenovat radou jen jednoho člena se souhlasem soudu, jinak bude muset jeho funkci vykonávat soud. Bezpochybnou výhodou se mi zdá fakt tohoto institutu, že ať již jde třeba o změnu bydliště opatrovaného nebo o další rozhodnutí, která si rada vymezí, nelze je učinit bez souhlasu rady.

Nová úprava vychází z principů a standardů, které jsou víceméně v našem právu zažity, ale jsou zde vneseny určité prvky, které jsou převzaty nebo inspirovány zahraničím a které také právní úpravu rozšiřují a doplňují a poskytují větší stabilitu. Proto bych řekla, že se hovoří o změnách hlavně v oblasti terminologie, jako třeba právní osobnost nebo svéprávnost. Ale musíme brát v úvahu, že kupříkladu svéprávnost již byla z historického hlediska praxí zavedená. Co vidím jako zásadní v souvislosti s tímto termínem, je vypuštění možnosti člověka zbavit svéprávnosti, ale také v otázce, zda a při jakých úkonech onu danou osobu omezit v její svéprávnosti, i když na druhou stranu nejde o institut našemu právu neznámý. Ke změnám také dochází ve sféře mírnějších forem, nežli omezení ve svéprávnosti, a to zavedením nových institutů s ohledem na šetření vůle dotyčné osoby - zavedením předběžného prohlášení samotného postiženého, možnost zastoupení členem domácnosti, podporované rozhodování a dále opatrovnictví bez omezení svéprávnosti. Tyto systémy podstatně mění pohled na omezení osob ve svéprávnosti a pevně věřím, že co do jejich zavedení v praktickém životě jsou pouze otázkou krátkého času.

8. Svěprávnost a aspekty jejího omezení a zbavení ve vybrané zahraniční úpravě a jejich srovnání s českou úpravou

Byť se někomu může zdát, že Česká republika je malou, bezvýznamnou evropskou zemí, dle mého názoru tomu tak určitě není. Tato země sice prošla v minulosti mnoha nelehkými obdobími, ale myslím si, že si pokaždé dokázala vzít ponaučení z nedostatků a v dnešní době se řadí na úroveň vyspělých demokratických států.

Při rozhodování, se kterým státem Českou republiku vlastně porovnat, mě napadají slovanské země, které s námi sousedí jako je Polsko nebo Slovensko, ale když se zamyslíme nad tím, že tyto státy jsou s naší republikou až příliš osudově spjaty, prošly světovými válkami, komunistickým režimem a dokonce i všechny společně vstoupily do Evropské unie, lze usuzovat, že jejich právní řád je české úpravě značně podobný, proto se přikláním ke komparaci se zeměmi, které nejsou tolik poznamenány podobnými událostmi z minulosti a staly se inspirací pro mnoho dalších států, tedy i pro Českou republiku. Takovým státem je bezesporu Francie, jejíž Code civil se stal jedním z východisek především pro novelizovaný občanský zákoník.

Počátky Code civil de François se datují na přelom 18. a 19. století, konkrétně pak na rok 1804, kdy revoluční léta ve Francii zaznamenala potřebu radikálních změn v legislativě. Proto byla započata tvorba ucelené kodifikace, na jejímž vzniku měl zásluhu Napoleon. Code civil se skládal ze tří knih, kdy každá z nich se měla vztahovat k jedné ze svobod, které byly základem revolučního boje, a to ke svobodě osobní, vlastnické a smluvní svobodě.⁶⁸ Tyto okruhy zaručily občanům rovnost před zákonem a staly se základem pro budoucí moderní společnost. I když musí být každému jasné, že Code civil prošel určitým vývojem, a tím i jasnými novelizacemi, ale na druhou stranu připomeňme zajímavý fakt, že si svůj základ zachoval dodnes. Což je jen známkou toho, že už tehdy se jednalo o propracovaný kodex.

Nynější francouzský občanský zákoník je členěn do 5 knih a každá z nich je rozdělena do tematických oblastí a podkapitol. První kniha se týká osob a zahrnuje především občanství, rodinné právo, problematiku svěprávnosti. Další je věnována otázce vlastnického práva, třetí pak způsobům nabytí vlastnictví, jako je například dědění, a obsahem poslední z knih zákoníku je vyvlastnění. Poslední pátá část se týká závěrečných a přechodných ustanovení.

⁶⁸ DELAGE, Irène. *Le code civil de Français, 21 mars 1804: Quelques points de repère* [online]. Březen 2004 [cit. 26.6.2012], s.57. Dostupné na http://www.napoleon.org/fr/salle_lecture/articles/files/pointsreperre_codecivil04_delage.asp.

Pro nás je podstatná, jak již je to pochopitelné z výkladu, kniha první vzhledem k vytýčené problematice.

Je nezbytné si vymežit otázku, jak se občanský zákoník ve Francii staví k fyzickým osobám, hlavně v oblasti právní subjektivity a svéprávnosti. Z hlediska právní subjektivity, tedy způsobilosti mít v mezích právního řádu práva a povinnosti, francouzský zákoník rozlišuje, stejně jako česká právní úprava, mezi ní a svéprávností. Z hlediska názvosloví se od našeho účinného občanského zákoníku liší a používá terminologii „personnalité juridique“, což v předkladu znamená právní osobnost, náleží každému člověku narozením, avšak definována ve francouzském občanském zákoníku není. Terminologie ale není našemu právnímu řádu zcela cizí, jak již jsme si v předchozí kapitole vymezili, právní osobnost nahradila pojem právní subjektivita již v novém občanském zákoníku.

Co se týče svéprávnosti, francouzský občanský zákoník počítá, tak jako český zákoník, s věkem 18ti let jako okamžikem plné způsobilosti člověka brát na sebe povinnosti a zavazovat se. Svěprávnosti nabude osoba také uzavřením sňatku po dosažení 16 let. Zákon spolu s odkazem na tento časový okamžik uvádí, že jedinec je schopný požívat veškerých práv.

Odlišnost můžeme pozorovat ve vztahu k institutu omezení a zbavení svéprávnosti. Jak jistě víme, podle současné české právní úpravy lze osobu zbavit její svéprávnosti jen tehdy, pokud není schopna pro duševní poruchu, která není jen přechodná, činit právní úkony. S tímto institutem francouzská úprava nepočítá. Jde také o projev posunu a vývojových tendencí na francouzské národní úrovni za posledních 20 let, se kterými počítá i nový český občanský zákoník.

K omezení svéprávnosti dojde, pokud fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná anebo pro nadměrné užívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů, je schopna činit jen některé právní úkony. Soud její způsobilost k právním úkonům omezí a rozsah omezení v rozhodnutí určí. Francouzský zákoník toto legální pojetí nepoužívá a dokonce bere v úvahu další možné alternativy, které předcházejí zásahu do svéprávnosti člověka. V tomto pojetí se obě právní úpravy značně rozcházejí.

První z alternativ, které občanský zákoník ve Francii připouští, je soudní dohled (sauvegarde) pro osoby potřebující právní ochranu, jelikož nejsou schopny samostatně jednat. Institut je dočasného charakteru a týká se pouze pro vykonání určitých záležitostí.

Poměrně zajímavý se mi zdá institut předběžného prohlášení uvedený již v novém platném občanském zákoníku, jehož podnětem a inspirací se stala úprava v § 477 až 495 francouzského občanského zákoníku umožňující si zvolit do budoucna třetí osobu, která bude pečovat o jeho zájmy. To nasvědčuje pouze tomu, že francouzský zákoník se stal významným východiskem pro tvorbu nového českého zákoníku.

Institut správce (curatelle) je ustanoven jedinci, u něhož se vyskytla potřeba asistence nebo dohledu. Soudce zde rozhodne o těch úkonech, u kterých je nutná asistence a naopak také o těch, o kterých daná osoba je schopna rozhodovat samostatně. Opatrovnictví pak přichází v úvahu, pokud předešlé systémy neposkytují dostatečnou občanskoprávní ochranu. V těchto dvou uvedených právních institutech osoby stížené poruchou nejsou skutečně schopny samy jednat, a tak dochází k zásahu do jejich svéprávnosti. Našemu právnímu řádu je znám jen termín opatrovník, s jehož ustanovením se v případě zásahu do svéprávnosti jednotlivce počítá.

Velmi oceňuji to, že náš novelizovaný občanský zákoník si vzal jako jeden ze svých vzorů francouzský zákoník, jelikož dokáže předvídat určité situace, se kterými český účinný zákoník dosud nepočítal.

9. Závěr

Problematika omezení a zbavení svéprávnosti byla a stále bude tématem, na něž budeme stěží hledat ve společnosti jednotnou odpověď, ale lze říci, že jde o institut ochranný a správný. Ovšem na druhou stranu se zdá být také správnou ta odpověď, že každý je svobodný jedinec s vůlí samostatně rozhodovat. Vzhledem k výše uvedenému je třeba si uvědomit, že určité zásady, na kterých je současný účinný zákoník postaven, jsou již zastaralé a potřebují změnit. Jinými slovy je nezbytné chránit duševně postižené jako slabší stranu, ale zároveň i osoby s nimi jednající. Zároveň je nutné nahlížet na ně jako na lidské bytosti s přirozenými právy. Určitý kompromis podle mne nachází nově platná právní úprava, která na rozdíl od dosavadní úpravy vypustila institut zbavení svéprávnosti a zachovává pouze její omezení, což respektuje člověka jako lidskou bytost schopnou sama učinit rozhodnutí, ale na druhou stranu zachovává, jak už bylo zmíněno, ve skutečně nezbytných případech zásah do svéprávnosti v podobě omezení. Proto také považuji novou úpravu za mnohem propracovanější a pružnější, protože počítá s více možnostmi v souvislosti s jednáním s osobami trpícími duševní poruchou, která není jen přechodného rázu.

Jak již víme, počátky postavení osob jako svobodně jednajících subjektů, jak omezených nebo zbavených svéprávnosti, jsou kladeny do starého Říma. Samozřejmě po celá staletí se postavení osob mění a zdokonaluje, avšak původní myšlenka počítající s různým postavením osob je i v současnosti zachována.

Za zlomové avšak v současnosti považuji to, že obecné soudy už nemohou počítat pouze se zákonnou dikcí „duševní porucha, která není jen přechodného rázu,“ aby osobu zbavily nebo omezily ve svéprávnosti, ale musí brát zřetel na individuální hledisko a naopak nesmí jednat příliš formálně a opírat se jen o znalecké posudky. Soudy nesmí opomenout ani subsidiární řešení problému prostřednictvím opatření v podobě neplatnosti právního úkonu, odstoupení od smlouvy, ustanovení opatrovníka a zastoupení na základě plné moci. Využívání těchto zákonných možností není podle mne v současné době optimální, jelikož danou situaci řeší podle mne pouze jednorázově. Problematiku lépe vystihuje nový zákoník, který počítá s alternativou k omezení svéprávnosti i do budoucna ve formě předběžného prohlášení, podporovaného rozhodováním, zastoupení členem domácnosti a opatrovnictví bez omezení svéprávnosti.

Za další přínos nového zákoníku považuji to, že soud již nebude moci osobu zbavit svéprávnosti, nýbrž ji jen omezit. Důvod omezení svéprávnosti zůstává v podstatě nadále stejný až na zohlednění jistých dalších hledisek, ale rozdíl je především v době trvání

rozhodnutí soudu o omezení, a to lhůtou tří let, nebo dále v tom, že rozhodnutí o omezení nezbavuje osobu samostatně jednat v běžných záležitostech.

Když se zamyslíme nad otázkou, jak pohlíží na danou problematiku francouzská právní úprava, která se stala velkým vzorem našeho nového občanského zákoníku zjistíme, že klade značný důraz na možné alternativy, které předcházejí zásahu do svéprávnosti. K zásahu do svéprávnosti v podobě omezení dochází u osob stížených poruchou jen v případech, kdy tyto osoby nejsou skutečně schopny samy jednat.

10. Bibliografie

10.1. Monografie a komentáře

1. ELIÁŠ, Karel a kol. *Občanský zákoník: Velký akademický komentář*. Praha: Linde, 2009. 2556 s.
2. FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanské právo hmotné*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o., 2008. 507 s. ISBN 978-80-7380-228-8.
3. FIALA, Josef, KINDL, Milan a kol. *Občanský zákoník Komentář- 1. díl*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 1689. ISBN 978-80-7357-395-9.
4. JELÍNEK, Jiří a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010. 843 s. ISBN 978-80-87212-49-3.
5. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin. *Římské právo*. Praha: Panorama, 1990. 324 s. ISBN 80-7038-134-5.
6. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEPEJK, Michal. *Římské právo*. 1. vydání. C.H.Beck, 1995. 258 s. ISBN 80-7179-031-1.
7. KLÍMA, Karel a kol. *Komentář k ústavě a listině*. 2. rozšířené vydání. 2.díl. Plzeň: Aleš Čeněk, 2009, s. 1429. ISBN 978-807380-140-3.
8. KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jan. a kolektiv. *Občanské právo hmotné*. 4. aktualizované a doplněné vydání. Praha: ASPI, 2005. 523 s. ISBN 80-7357-128-5.
9. MAREČKOVÁ, Jana, MATIAŠKO, Maroš. *Člověk s duševním postižením a jeho právní jednání: Otázka opatrovnictví dospělých*. Linde Praha, 2010. 221 s. ISBN 978-80-7201-801-7.
10. MAREČKOVÁ, Jana, MATIAŠKO, Maroš. *Jak poradit lidem s postižením v otázkách způsobilosti k právním úkonům*. Brno: Liga lidských práv, 2009. 68 s. ISBN 978-80-903473-6-6.
11. MOLEK, Pavel, ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Soudní přezkum voleb*. Linde Praha, 2006. 124 s. ISBN 80-7201-639-3.
12. SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. *Civilní kodexy*. 1. vydání. KEY Publishing s.r.o., 2010. 771 s. ISBN 978-80-7418-070-5.
13. ŠUSTEK, Petr, HOLČAPEK, Tomáš. *Informovaný souhlas: Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*. Praha: ASPI, 2007. 241 s. ISBN 978-80-7357-268-6.

14. ŠVESTKA, Jiří, JEHLIČKA, Oldřich, ŠKÁROVÁ, Marta, SPÁČIL, Jiří. *Občanský zákoník- komentář*. 10. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 1089. ISBN 978-80-7400-108-6.

10.2. Seznam odborných časopisů

1. FRINTA, Ondřej. Pojetí svéprávnosti v návrhu nového občanského zákoníku. *Bulletin advokacie*, 2011, roč. 2. 58 s.
2. KNAPP, V. Právo veřejné a soukromé. *Právník*, 1950, roč. 89, s. 99- 100.
3. TELEEC, Ivo. O vládním návrhu občanského zákoníku. *Právní rozhledy*, 2009, roč. 19. 677 s.

10.3. internetové zdroje:

1. DELAGE, Irène. *Le code civil de Français, 21 mars 1804: Quelques points de repère* [online]. Březen 2004 [cit. 26.6.2012], s.57. Dostupné na http://www.napoleon.org/fr/salle_lecture/articles/files/pointsrepere_codecivil04_delage.asp.
2. LEWIS, Oliver. *Ascent Capture* [online]. 8.4.2010 [cit. 28.11.2011]. Dostupé na <http://www.concourt.cz/clanek/GetFile?id=4095>.
3. NEČAS, Petr, POSPÍŠIL, Jiří. *Důvodová zpráva k občanskému zákoníku* [online]. 3.2.2012 [cit. 18.3.2012], s.57. Dostupné na http://obcanskyzakonik.justice.cz/tinymce-storage/files/DZ_NOZ_89_%202012_Sb.pdf.
4. ŠVESTKA, Jiří a kol. *Občanský zákoník I, II* [online]. C. H. Beck, 12.5. 2010 [cit. 18.3.2012]. Dostupné na <http://www.beck-online.cz/legalis/popupChapterDocuments.seam?doc>.
5. ZAHUMENSKÝ, David. *Práva duševně nemocných osob v judikatuře Evropského soudu pro lidská práva* [online]. VIA IURIS, 30.5. 2006 [cit. 30.11.2011]. Dostupné na http://www.viaiuris.cz/files/VIA_IURIS_06_2.pdf.

10.4. Judikatura

1. Nález Ústavního soudu ze dne 13.12.2007, sp. zn. 2630/07
2. Nález Ústavního soudu ze dne 13.12.2007, sp. zn. 2630/07
3. Nález Ústavního soudu ze dne 18.8.2009, sp. zn. I. ÚS 557/09
4. Nález Ústavního soudu ze dne 12.7.2010, sp. zn. IV. ÚS 3102/2008

5. Nález Ústavního soudu ze dne 7.12. 2005, sp. zn. ÚS 412/04
6. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 4. 2006, sp. zn. 21 Cdo 826/ 2005
7. Rozhodnutí ze dne 27.3.2008, *Shtukaturov v. Rusko*, stížnost č. 44009/05

10.5. Právní předpisy

1. zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších právních předpisů
2. zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších právních předpisů
3. zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších právních předpisů
4. zákon č.449/2001 Sb., zákon o myslivosti, ve znění pozdějších právních předpisů
5. ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky v platném znění
6. ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod

Abstrakt

Má diplomová práce si kladla za cíl vymezit institut svépravnosti a veškeré jeho aspekty, pokud jde o otázku zbavení či omezení. Ve společnosti je zbavení nebo omezení svépravnosti velmi diskutabilním tématem, jelikož rozděluje společnost na zastánce všech osob, ať již tedy lidí s duševní nemocí nebo plně zdravých, jako svobodné jedince s vůlí samostatně rozhodovat a na část společnosti, která se přiklání k zásahu do svépravnosti jako nutností poskytující určitým osobám ochranu.

Vnímám omezení a zbavení svépravnosti jako ochranné instituty, protože dle mého názoru jsou duševně nemocní slabší stranou, ale na druhou stranu nelze zásah do svépravnosti brát vždy za nejvhodnější řešení. Kompromis podle mne nachází nově platná právní úprava, která na rozdíl od dosavadní úpravy vypustila institut zbavení svépravnosti a zachovává pouze její omezení, což respektuje osobu jako lidskou bytost schopnou sama učinit rozhodnutí, ale naopak zachovává ve skutečně nezbytných případech zásah do svépravnosti v podobě omezení. Proto také považuji novou úpravu za mnohem propracovanější než-li dosavadní účinnou právní úpravu.

Diplomová práce je po úvodu členěna do sedmi dalších kapitol. Ve druhé z nich se zaměřuji na seznámení se základními pojmy, jako je svépravnost, omezení a zbavení svépravnosti a duševní porucha. Třetí kapitola čtenáře uvede do stručného historického přehledu a vývoje svépravnosti. V další, tedy čtvrté kapitole, jsme si objasnili, jak soudy postupují při samotném zbavení nebo omezení svépravnosti. Jedná se o důležitou procesní stránku problematiky. Čtvrtá kapitola se zabývá testy způsobilosti, které se nejen používá teoreticky, ale také v praxi. Pátá kapitola je věnována úvaze nad problematickými otázkami, kterými jsou míněny výkon volebního práva a hospitalizace proti vůli plně nebo zcela nespůsobilých osob. Šestou kapitolu beru jako velmi zásadní, jelikož pojednává o aspektech omezení a zbavení svépravnosti v novém občanském zákoníku a jeho srovnání se současnou úpravou. Předposlední sedmá kapitola se zaměřuje na komparaci s francouzskou právní úpravou v oblasti svépravnosti. Poslední osmá kapitola je samotným závěrem a jejím cílem je naplnění hypotézy uvedené v úvodu celé práce.

Klíčová slova

svépravnost, omezení svépravnosti, zbavení svépravnosti, právní subjektivita, duševní porucha, občanský zákoník

Summary

The goal of my thesis is to define the institution of legal capacity and all its aspects when we consider the question of the deprivation and the restriction. It is strongly questionable topic in our society because it divides us to defenders of all individuals, we mean mentally ill or healthy people as independent individuals with free determination to decide and other part of society who inclines to interfere to the legal capacity as a necessity to help to protect certain individuals.

I consider the restriction and deprivation of legal capacity as the protection institutions. In my opinion mentally ill people are weaker party, on the other hand we can not regard the intervention to the legal capacity always as the best solution. The compromise comes in the new legislation which deletes the institution of deprivation of legal capacity and preserves only its restriction that helps to respect individual as a human being capable of making its own decisions and in contrary it preserves the intervention to the legal capacity with restriction in really essential cases. That is why I regard the new legislation as much elaborate than the existing one.

The thesis is divided to seven chapters. I focus to the introduction of basic concepts in the second chapter, such as legal capacity, restriction and deprivation of legal capacity, mental disturbance. The third chapter introduces historical summary and development of legal capacity. The fourth chapter clarifies how do the law courts deal with the deprivation or restriction of legal capacity. It is an important procedural part of the problem. This chapter also deals with the aptitude tests which are used in practice not only theoretically. The fifth chapter is the reflection on problematic questions such as the law enforcement and the hospitalization against the will of partly or fully legally incapable individual. The sixth chapter is essential because it deals with the aspects of the restriction and deprivation of legal capacity in the new Civil Code and the comparison with the current code. The seventh chapter focuses on french law restriction in the area of legal capacity. The eighth and final chapter is the conclusion and fulfillment of hypothesis stated at the beginning of my thesis.

Key words

capacity, restriction of capacity, deprivation of capacity, subjectivity, mental disorder, code civil